

GÖSTERGEBİLİM

Ahmet ÖZGÜR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
GİRİŞ.....	3
1.BÖLÜM.....	5
1.2 GÖSTERGEBİLİM NEDİR?	5
1.3 GÖSTERGEBİLİM KURAMLARINA TARİHSEL BİR YAKLAŞIM	8
1.3.1 Göstergeler Kuramının Kaynakları	8
1.4 ÇAĞDAŞ GÖSTERGEBİLİMİN ÖNCÜLERİ:.....	9
1.4.1 Charles Sanders Peirce	10
1.4.1.1 Birinci Üçlük.....	12
1.4.1.1.1 Nitel Gösterge	12
1.4.1.1.2 Tek(il) Gösterge	12
1.4.1.1.3 Kural Gösterge	12
1.4.1.2 İkinci Üçlük	12
1.4.1.2.1 Görüntüsel Gösterge	13
1.4.1.2.2 Belirti	13
1.4.1.2.3 Simge	13
1.4.1.3 Üçüncü Üçlük	14
1.4.1.3.1 Sözcebirim Terim	14
1.4.1.3.2 Önerme	15
1.4.1.3.3 Kanıt Çıkarım	15
1.4.2 Ferdinand de Saussure	15
1.4.2.1 Saussure ve Gösterge	17
1.4.2.2 Göstergelerin düzenlenmesi.....	19
1.4.2.2.1 Paradigmalar	20
1.4.2.2.2 Dizimler	22
1.5 SAUSSURE VE PEİRCE SONRASI GÖSTERGEBİLİM KURAMCILARI.....	23
2.BÖLÜM.....	27
2.1 GÖSTERGEBİLİM VE ANLAMLANDIRMA	27
2.1.1 Simgeler.....	28
2.1.2 Eğretileme (Metaphor).....	29
2.1.3 Düzdeğişmece (metonymy).....	31
2.1.4 Eğretilemeler ve paradigmalar	32
2.2 ROLAND BARTHES VE ANLAMLANDIRMA	34
2.2.1 Düzanlam (Detonation).....	37
2.2.2 Yananlam (Connotation).....	38
2.2.3 Söylen Mit (Myth).....	39
2.2.4 Readerly (okurcul).....	47
2.2.5 Writingly (yazarsıl)	47
2.2.6 Studium.....	50
2.2.7 Punctum.....	50
3. SONUÇ.....	52
4.TANIMLAR.....	53
5. KAYNAKLAR.....	58

GİRİŞ

Göstergebilim konusunda araştırma yapacak veya göstergebilim kuramlarından faydalanacak olan araştırmacıyı hem bir zorluk hem de bir kolaylık beklemektedir. Araştırmacı kendi inceleme yapacağı konu hakkında (ki bu sinemadan romana reklâmdan trafik işaretlerine kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar) yazılmış birçok eser bulacaktır. Faydalanabileceği kavram ve kuramlar oldukça fazladır. Araştırma yapacağı alan ile ilişkili kavram ve kuramları seçerek bu bilimden faydalanabilir. İşte göstergebilim hakkında kuramsal ya da yöntemsel bir çalışma yapmanın zorluğu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Anlamlandırma çabası olan göstergebilim çalışmaları çok fazla kişi tarafından kullanılmış ve her bir kullanıcı tarafından farklı bir noktadan genişletilmiş ve farklı kavramlar ortaya atılmıştır. Bu çalışmada bu kuramlardan genel olarak bahsedilecek ve Gösterge bilimin kurucuları sayılan Peirce'ın ve Saussure'un ortaya attıkları modeller incelenecek ve ardından göstergebilime büyük katkıları olan Roland BARTHES'İN eserleri ile kuramsal evrimi değerlendirilecek. Evrim kelimesi bu cümlede özellikle seçilmiştir çünkü göstergebilim kavram olarak ortaya atılmasından günümüze oldukça farklı alanlarda uygulanmış ve bir o kadar da etkileşim göstererek değişmiştir. Sadece Barthes'ın eserlerin de bile bu değişim gözlenebilmektedir. Yapısalcı dil çözümlenmeleri ile başlayan süreç postyapısalcı ve hatta bu iki paradigma içinden çıkarak farklı düşünce boyutlarına taşınmıştır. Göstergebilim bu çalışmanın odağında olmasına karşın Saussure'un dil çözümlenme kuramından Barthes'ın anlamlandırma çalışmalarına diğer kuramsal çalışmalardan fazla değinilmiştir. Bu sebeple ikinci odağını da Barthes ve kuramsal çalışmaları yer almaktadır.

Çalışmanın bu şekilde sınırlı kalmasının sebebi göstergebilim hakkında çok farklı çalışmaların olmasının yanında en çok referans verilen isimler belirlenmeye ve bu çalışmaların incelenerek bir eleme yapılması sonucu sınırlandırma yapılmıştır. Barthes'ın ve Saussure'nin yazdıklarını anlamamda ve özünü çıkartmamda Doç.Dr.Ayşe İNAL'IN derslerinin büyük katkısı olmuştur. Ayrıca yorumsamacı araştırma tekniklerini öğrenmeme, sevmeme ve bu ödevi hazırlamama sebep olan Dr.Sema BECERİKLİ'ye teşekkür ederim.

1.BÖLÜM

1.2GÖSTERGEBİLİM NEDİR?

İnsanların birbirleriyle anlaşmak için kullandıkları doğal diller (sözelimi Türkçe), davranışlar, çeşitli jestler (el-kol-baş hareketleri), sağır-dilsiz alfabesi, görüntüler, trafik işaretleri, bir kentin uzamsal düzenlenişi, bir müzik yapıtı, bir resim, bir tiyatro gösterisi, bir film, reklâm afişleri, moda, yazımsal yapıtlar, çeşitli bilim dilleri, tutkuların düzeni, bir ülkedeki ulaşım yollarının yapısı, bir mimarlık düzenlemesi, kısacası bildirişim amacı taşıyan taşımanın her anlamlı bütün çeşitli birimlerden oluşan bir dizgedir. Gerçekleşme düzlemleri değişik olan bu dizgelerin birimleri de genelde, gösterge olarak adlandırılır. Göstergebilim, diller, düzgüler, belirtgelcr, vb. gibi gösterge dizelerini inceleyen bilimdir.¹

Göstergeler, kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılarıdır. Kodlar, içinde göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemlerdir. Fiske bu gösterge ve kodların başkalarına aktarıldığını ya da başkaları için hazır hale getirildiğini ileri sürer. Fiske'ye göre göstergeleri/kodları/iletişimi aktarma ya da alma, bir toplumsal ilişkiler pratiğidir.²

Göstergebilim, anlam evrenini çözümlmeyi amaçlar: Anlam oluşumu, anlam yaratmak, anlamlandırmak gibi soyut durumun dizgeleştirilmesi, açığa

1 Pierre GUIRAUD, **Göstergebilim**, İmge Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1994, Çev. Mehmet YALÇIN

2 John FİSKE, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Bilim ve Sanat, Ankara, 2003, Çev. Süleyman İRVAN

çıkarılması gibi konular anlamla ilgili ilk akla gelenlerdir. Bu bakımdan anlamla ilgili her şey göstergebilimin alanına girer³

Türkçe'de göstergebilim terimiyle belirtilen bu bilim dalı, kendi içinde, uygulama farklılıkları dışında, kuramsal açıdan da değişik yaklaşımları içerir. Söz konusu bilim dalının günümüzdeki anlamı, göstergebilim terimini oluşturan kavramların (gösterge ve bilim) anlamsal toplamına indirgenemez. Bir başka deyişle, bu bilim dalı, yalnızca gösterge dizgelerini inceleyen bir dal olarak tanımlanamaz. Batı dillerinde genellikle iki ayrı terimle sözgelimi Fransızcada *semiologie* ve *Semiotique* terimleriyle karşılanan, kuramsal açıdan farklı iki etkinlik alanının Türkçe'de bir tek terim altında birleştirilmesi böyle bir sorun yaratmaktadır. Günümüzde doğrudan doğruya bildirişim amacıyla yaratılmış dizgelerdeki göstergeleri yine bildirişim sürecindeki işlevleri açısından araştıran ve dilbilimin betimleme yöntemini kullanan etkinlik alanıyla (semyoloji), bir dizge içindeki anlamların oluşumunu, üretiliş biçimini yeniden yapılandıran ve bu amaçla kendine özgü bir kuram geliştiren etkinlik alanını (semyotik), Türkçe'de aynı terimle belirtilmeler de birbirinden ayrı olduğu bilinmelidir.⁴

F. de Saussure göstergebilimi göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bilim olarak tasarlamıştır. Saussure'a göre Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de, yazıyla, sağır-dilsiz alfabesiyle, kutsal nitelikli simgesel törenlerle, bir toplumda incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin bildirişim belirtgeleriyle karşılaştırabilir. Ancak, dil bu dizgelerin en

3 Pierre GUIRAUD, (a.g.e.)

4 Mehmet RİFAT, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005

önemlidir. Saussure göstergebilimin temellerini ölümünden sonra öğrencileri tarafından verdiği konferanslardan derlenen “Genel Dilbilim Dersleri” adlı eserde ortaya atmıştır.

Aynı dönemde Amerikalı Ch. S. Peirce de semiotics adı altında, göstergeler üstüne genel bir kuram tasarladı:

“Genel anlamında mantık, göstergebilim yerine kullanılan bir başka sözcüktür yalnızca. Yani göstergelerin hemen hemen gerekli ve biçimsel Öğretisi. Sanırım bunu kanıtladım. Bu Öğretiyi “hemen hemen gerekli” ve biçimsel diye tanımlarken, şunu göz önünde tuttum: Kimi göstergelerin niteliklerini elden geldiğince gözlemleriz. Edindiğimiz yararlı gözlemlerden yola çıkarak da, büyük ölçüde gerekli yargılara varırız. Bunu yaparken izlediğimiz yola Soyutlama denmesini doğru bulmuyorum. Vardığımız yargılar, bilimsel anlağın kullandığı göstergelerin hangi niteliklerde olabileceğine ilişkindir.”⁵

Saussure göstergebilimin toplumsal işlevini, Peirce ise mantıksal işlevini vurgulamaktadır. Ama göstergebilimin bu iki yönü arasında sıkı bir bağlantı vardır. Semiologie ve semiotique sözcükleri bugün artık aynı alanı kapsıyor. Avrupalılar birincisini, Anglosaksonlar ikincisini kullanıyorlar. Demek ki böylece, daha yüzyılımız başlarken, göstergeler üstüne genel bir kuram tasarlanmış oluyor.⁶

Saussure’un temellerini attığı göstergebilimin kurulması gecikmeli olmuştur. Roland Barthes 1964’te, Elements de semiologie (Göstergebilim ilkeleri) başlıklı incelemesini, şunu ortaya koyarak sunabilmektedir:

⁵ Pierre GUIRAUD, (a.g.e.)

⁶ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

“Göstergebilim henüz kurulmamış olduğundan, bu inceleme yöntemi üstüne hiçbir el kitabı olmaması da şaşırtıcı değil. Dahası, geniş kapsamlı olması gereği , göstergebilimin öğretim konusu olabilmesi için, bu dizgelerin gözle görülür duruma getirilmesi gerekir”.⁷

Göstergebilimin konusunda herkes aynı görüşü paylaşmıyor. İşi daha sağlama bağlamak isteyen kimileri, dil-dışı belirtgellerle sağlanan iletişim dizgelerinin incelenmesini göz önünde tutarlar yalnızca. Kimileri, Saussure'u izleyerek, gösterge ve düzgü kavramını, ayinler, törenler, incelik kuralları, vb. gibi toplumsal iletişim biçimlerine yayarlar. Daha başkaları, sanat ve yazın biçimlerini de, gösterge dizgelerinin kullanımına dayalı iletişimler olarak kabul ederler.

1.3 GÖSTERGEBİLİM KURAMLARINA TARİHSEL BİR YAKLAŞIM

1.3.1 Göstergeler Kuramının Kaynakları

Göstergeler kuramı, XVII. ve XVIII. yy'larda, usçu ve deneyimci felsefe dönemlerinde de gündeme getirilmiştir. Genel bir dil ve anlam kuramının tasarlandığı bu dönemde İngiliz felsefecisi John Locke dört Kitap'tan oluşan An Essay Concerning Human Understanding (İnsan Anlığı Üstüne Bir Deneme) adlı yapıtında gösterge sorununa da yer verir ve “göstergeler öğretisi” anlamına gelen ‘semeiotike’ terimini kullanır.⁸

7 Roland BARTHES, “**Elements de semiologie**”, *Communications*, sayı 4, Aktaran: Mehmet RİFAT (a.g.e.)

⁸ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

Göstergeler kuramının Locke'tan sonraki temsilcisi Fransız matematikçisi Jean Henri Lambert'dir. Lambert, iki ciltten oluşan Neves Organon (Yeni Organon) adlı yapıtının bir bölümünü, düşüncelerin ve nesnelerin gösterilmesiyle ilgili öğretiyeye (Semiotic) ayırır. Lambert bu bölümde, özellikle doğal dillere ilişkin bildirişim dizgeleri üstünde durur ama müzik, koreografi, arma, amblem, tören gibi dil-dışı gösterge dizgeleriyle ilgilenmekten de geri kalmaz. Göstergelerin dönüşümlerini ve birleşim kurallarını da inceler.⁹

Göstergeler öğretisi, Locke ve Lambert'in etkisiyle XIX. yy'da yeniden gündeme gelir: Özellikle Polonyalı Joseph Marie Hoene-Wronski'nin ölümünden sonra yayımlanan Philosophie du Langage (Dil Felsefesi) başlıklı çalışması, İtalyan asıllı Çek matematikçisi Bernhardt Bolzano'nun Wissenschaftslehre (Bilim Öğretisi) adlı yapıtı ve Edmund Husserl'in 1890'da yazdığı ama ancak 1970'te yayımlanan “Zur Logik der Zeichen (Semiotik)” (Göstergelerin Mantığı Üstüne [Göstergebilim]) başlıklı incelemesi ile Logische Untersuchungen'i (Mantık Araştırmaları) dilsel göstergelerle ve göstergeler kuramıyla ilgili gözlemler içerir.¹⁰

Göstergeler kuramının ilk dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu çalışmalarda “semiotik” sözcüğüne rastlanmaktaysa da, genel göstergeler kuramından çok dile ilişkin bir göstergeler kuramının, bir dil felsefesinin geliştirildiği görülür.¹¹

1.4 ÇAĞDAŞ GÖSTERGEBİLİMİN ÖNCÜLERİ:

⁹ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

¹⁰ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

¹¹ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

Çağdaş anlamdaki genel göstergebilimin birbirinden habersiz iki öncüsü vardır: Bunlardan biri Amerikalı Peirce, öbürüyse Avrupalı Saussure'dur.

1.4.1 Charles Sanders Peirce

Peirce, bütün olguları kapsayan bir göstergeler kuramı tasarlamış ve mantıkla özdeşleştirdiği bu kurama, daha doğrusu “göstergelerin biçimsel öğretisi” ne “semiotic” adını vermiştir. Johns Hopkins Üniversitesi'nde mantık ve felsefe dersleri veren Peirce'e göre, göstergebilim her çeşit bilimsel inceleme için bir başvuru çerçevesi oluşturan genel bir kuramdır. Kuramcı, tasarladığı bu göstergebilimi de üç dala ayırır:

1. salt (katışıksız) dilbilgisi;

2. gerçek anlamıyla mantık;

3. salt (katışıksız) sözbilim (retorik).¹²

Peirce Göstergebilim kuramıyla ilgili yazılarım belli bir kitapta toplamamıştır. Söz konusu yazılar, bilginin ölümünden on yedi yıl sonra *Collected Papers of Charles Sanders Peirce* (Charles Sanders Peirce'in Toplu Yazıları) adıyla yayımlanmaya başlamış ve Peirce'in göstergebilim açısından değeri ancak bu yayımlardan sonra anlaşılmıştır. Yaklaşımının en belirgin özelliği, gösterge kavramı için önerdiği tanım ve sınıflandırma biçimidir. Göstergebilimsel olguların eksiksiz bir sınıflandırmasını yapmak isteyen Peirce, sonunda üçlüklere dayalı bir göstergeler dizelgesi oluşturur.

¹² Pierre GUIRAUD, (a.g.e.)

Peirce'in üçlü ayrımlarından en önemlilerini belirtecek olursak öncelikle gösterge kavramıyla ilgili şu tanımlamasını vermemiz gerekir:

“Bir gösterge bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan bir şeydir. Birine yöneliktir, bir başka deyişle bu kişinin zihninde eşdeğerli bir gösterge ya da belki daha gelişmiş bir gösterge yaratır. Yarattığı bu göstergeyi ben birinci göstergenin yorumlayıcı olarak adlandırıyorum. Bu gösterge bir şeyin yerini tutar: yani nesnesinin. Söz konusu gösterge, bu nesnenin yerini, her bakımdan değil de, benim, kimi kez, representamen'in temeli diye adlandırdığım bir çeşit düşünceye iletme bakımından tutar. Buradaki “Düşünce” sözcüğünü, gündelik dilde yaygın olan, bir tür Platon'cu anlamda ele almak gerekir.”¹³

Bu tanımda belirginleşen gösterge (representamen), yorumlayan ve nesne kavramları Peirce'in en önemli üçlü ayrımlarından biridir. Yukarıda sözünü ettiğimiz, göstergebilimi üç dala ayırma işlemi de, Amerikalı felsefeci, representamenin üç şeye bağlı olmasına dayandırır: temele, nesneye ve yorumlayana.

Peirce göstergelerin sınıflandırılmasında da üç ayrı üçlük belirler:

“Göstergeler üç ayrı üçlüğe göre bölümlenebilir. Birinci bölümleme, göstergenin kendisinin yalın bir nitelik, gerçek bir varlık ya da genel bir kural olmasına göre yapılır. İkinci bölümleme, gösterge ile nesnesi arasındaki ilişki ya göstergenin kendi başına bir özellik taşımasına ya nesnesiyle var oluşsal bir ilişki kurmasına ya da yorumlayıcı ile ilişki kurmasına göre yapılır. Üçüncü bölümleme,

¹³Charles Sanders PEIRCE, **Ecrits sur le signe**, 1978, s. 121. Çev. Paris, SEUIL Akt. Mehmet RİFAT.

yorumlayanın göstergeyi ya bir olasılık göstergesi ya bir gerçek gösterge ya da bir mantık göstergesi biçiminde canlandırmasına göre yapılır.”¹⁴

Bu saptamadan hareket eden Peirce söz konusu üçlükleri şöyle belirler:

1.4.1.1 Birinci Üçlük

Birinci üçlüğe göre, bir gösterge **nitel gösterge**, **tek(il) gösterge** ve **kural gösterge** diye adlandırılabilir:

1.4.1.1 .1 Nitel Gösterge

Bir gösterge olan bir niteliktir: Sözelimi bir sesin tonu, bir kimsenin kullandığı koku.

1.4.1.1 .2 Tek(il) Gösterge

Bir gösterge olan bir şey yada gerçekten var olan bir olaydır.

1.4.1.1 .3 Kural Gösterge

Bir gösterge olan bir kuraldır (bir yasadır). Bu kural genellikle insanlar tarafından konmuştur. Sözelimi her saymaca gösterge bir kural göstergedir ama bunun tersi düşünülemez.

1.4.1.2 İkinci Üçlük

İkinci üçlüğe göre, bir gösterge, **görüntüsel gösterge (ikon)**, **belirti** ve **simge** diye adlandırılabilir:

¹⁴ Charles Sanders PEIRCE (a.g.e)

1.4.1.2.1 Görüntüsel Gösterge

Belirttiği nesne var olmasa bile, kendisini anlamlı kılan özelliği taşıyacak bir göstergedir: Sözelimi geometrik bir çizgiyi canlandıran, kurşunkalemle çizilmiş bir çizgi. Bir başka deyişle, görüntüsel gösterge belirttiği şeyi doğrudan temsil eder, canlandırır. Bu açıdan bir resim, bir desen, bir fotoğraf bu tür bir Özellik taşır. Demek ki görüntüsel gösterge, varlığına işaret ettiği nesneyle bir benzerlik ilişkisi içindedir.

1.4.1.2.2 Belirti

Belirti, dinamik nesnesiyle kurduğu gerçek ilişki gereği bu nesne tarafından belirlenen bir göstergedir. Demek ki belirti, varlığına işaret ettiği nesne ile bir bitişiklik, bir yakınlık ilişkisi kurar. Sözelimi, duman ateşin belirtisidir, bulut da yağmurun. Nesnesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliği yitirmeyecek olan bir göstergedir. Sözelimi: İçinde, ateş edilmiş olabileceğini gösteren bir kurşun deliğinin bulunduğu bir mulaj; eğer ateş edilmemiş olsaydı, delik olmayacaktı; ama burada bir delik var, herhangi biri bunu ateş edilmiş olmasına bağlasın ya da bağlamasın.¹⁵

1.4.1.2.3 Simge

“Yorumlayan olmasaydı kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir.”¹⁶ Ya da bir başka deyişle/ bir simge (sembol) dinamik nesnesi tarafından, yalnızca yorumlanacağı yönde, anlamda belirlenen bir göstergedir. Bu açıdan

¹⁵ Charles Sanders PEIRCE (a.g.e)

¹⁶ Charles Sanders PEIRCE (a.g.e)

bir simge, herhangi bir şeye, bir kural gereği iletir. Daha açıkçası, bir simge, insanlar arasında uzlaşmaya dayanan bir göstergedir: Sözelimi, doğal dillerdeki sözcükler uzlaşmaya dayalı birer simgedir. Çünkü bir sözcük, belirttiği şeyi, yalnızca bu anlama geldiğini anlamamız sayesinde belirtmiş olur. Bir başka örnek de "terazi" figürünün "adaletin simgesi olmasıdır. Demek ki simge, ilettiği şeye doğal bir bağıntıyla değil de saymaca bir bağıntıyla ulaştırması bakımından, "rastlantısal", "keyfi" bir özellik taşır.

Bu ikinci üçlüğe (**görüntüsel gösterge, belirti, simge**) dayanılarak yapılmış birçok göstergebilimsel araştırma vardır. Sözelimi reklâmcılığı konu alan araştırmaların şu tür bir sınıflandırma yaptıkları görülür: 1. Bir ürünün reklâmı doğrudan doğruya görüntüsü verilerek yapılabilir; 2. Bir ürünün reklâmı, çeşitli toplumsal ve kültürel belirtiler (dayanıklılık, ucuzluk, üstünlük, vb.) verilerek yapılabilir; 3. Bir ürünün reklâmı, o ürüne simgesel bir özellik verilerek yapılabilir.

1.4.1.3 Üçüncü Üçlük

Üçüncü üçlüğe göreyse, bir gösterge sözcebirim, Önerme ve kanıt olarak adlandırılabilir.

1.4.1.3.1 Sözcebirim Terim

"Yorumlayıcı açısından nitel bir olasılık göstergesidir; bir başka deyişle herhangi bir olası nesneyi canlandıran olarak kavranabilir. Bir terim, herhangi bir bilgi sağlayabilir; ama herhangi bir bilgi sağlayıcı olarak yorumlanamaz."¹⁷ Nesnesini yalnızca özellikleri bakımından canlandıran bir göstergedir. Tek tek ele

¹⁷ Charles Sanders PEIRCE (a.g.e)

alman bütün sözcükler gibi, sözcebirim de (yani rheme de) ne doğru ne de yanlış olan her göstergeye verilen addır.

1.4.1.3.2 Önerme

Yorumlayanı açısından gerçek bir var oluş göstergesidir; ikili bir göstergedir (özne-yüklem), bilgi ileten bir göstergedir, tümce değeri vardır.

1.4.1.3.3 Kanıt Çıkarım

“Yorumlayanı açısından bir kural göstergesidir”¹⁸ nesnesini gösterge özelliği açısından canlandırır. Bir simge olması gerekir; simge olarak da ayrıca bir kural gösterge olmak zorundadır. Üç ögeli bir göstergedir ya da usa uygun bir biçimde ikna edici göstergedir. Bir öncül ile bir sonuç içerir ve yorumcуда bir değişiklik yaratması gerekir.

1.4.2 Ferdinand de Saussure

Çağdaş göstergebilimin Avrupa'daki öncüsüyse İsviçreli dilbilimci F. de Saussure'dur. Öğrencilerinin derlediği ders notlarına dayanılarak ölümünden sonra yayımlanan Cours de Linguistique generale (Genel Dilbilim Dersleri) adlı yapıtında E de Saussure doğal dilleri dilbilimin inceleme konusu olarak görürken, doğal dillerin dışındaki gösterge dizgelerinin işleyişini araştıracak bir başka bilim dalının kurulmasını öngörür ve bu bilim dalını da Fransızca semiologie (göstergebilim) terimiyle adlandırır.

¹⁸ Charles Sanders PEIRCE (a.g.e)

F. de Saussure, tasarladığı göstergebilim konusunda özellikle şu saptamayı yapar:

“Dil, kavramlar belirten bir göstergeler dizgesidir; bu özelliğiyle de yazıyla, sağır-dilsiz alfabesiyle, simgesel törenlerle, incelik belirten davranış biçimleriyle, askerlerin kullandığı işaretlerle, vb., vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil, bu dizgelerin en önemlisidir.

Demek ki, göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bitim tasarlanabilir: Toplumsal ruhbilime, bunun sonucu olarak da genel ruhbilime bağlanacak bir bilim. Göstergebilim(Semiologie) diye adlandıracağız biz bu bilimi. Göstergebilim, göstergelerin öz niteliğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretecek bize. Henüz yok böyle bir bilim. Onun için, göstergebilimin nasıl bir şey olacağını söyleyemeyiz. Ama kurulması gerekli; yeri önceden belli. Dilbilim, bu genel nitelikli bilimin bir bölümünden başka bir şey değil. Onun için, göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek. Böylece, insana ilişkin olgular bütünü içinde dilbilim iyice belirlenmiş bir alana bağlanabilecek.”¹⁹

A.B.D'nde Ch. S. Peirce mantıksal kökenli bir göstergebilimin temelini attığına inanırken, Avrupa'da toplumsal olan ile ruhsal olanı aynı kuram içinde birleştirmeye çalışan F de Saussure göstergebilimden ileride kurulması gereken bir bilim dalı olarak söz eder.

19 Ferdinand De SAUSSURE, **Genel Dilbilim Dersleri**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998, s.33, Çev. Berke VARDAR

Saussure'un ölümünden sonra öğrencileri tarafından Genel Dilbilim Dersleri adlı kitabı çağdaş dilbilimin kurulmasına, özellikle de yapısal dilbilim akımının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

1.4.2.1 Saussure ve Gösterge

Saussure ise bir dilbilimci olarak öncelikle dil ile ilgilenmiştir. Göstergelerin (ya da sözcüklerin), Peirce'daki gibi nesnelere ilişkilerinden çok, diğer göstergelerle ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁰

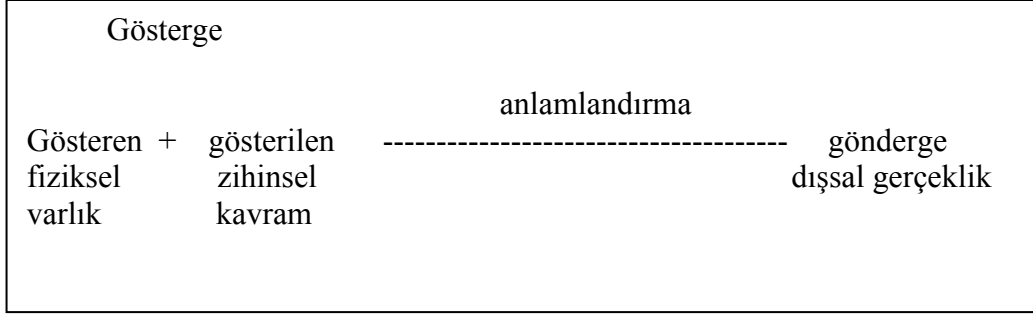
Saussure'un temel modeli, Peirce'in modelinden vurguda ayrılmaktadır. Saussure göstergenin kendisine çok daha doğrudan odaklanır. Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir, ya da onun terimleriyle söylersek; bir gösterge, bir gösteren ve gösterilenden oluşur. Gösteren, göstergenin algıladığımız imgesidir - kâğıt üzerindeki işaretlerdir, havadaki seslerdir. Gösterilen, gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır. Bu zihinsel kavram, aynı dili paylaşan aynı kültürün üyelerinin tümü için ortakır.²¹

Saussure'un göstereni ile Peirce'in göstergesi ve Saussure'un gösterileni ile Peirce'in yorumlayıcısı arasındaki benzerlikleri hemen görebiliriz. Saussure, yine de, bu iki Ögenin Peirce'in 'nesne'si ya da dışsal anlamla ilişkisiyle Peirce'dan daha az ilgilendi. Saussure bu konu üzerinde durduğunda onu anlamlandırma olarak nitelendirir ancak bu konuya karşılaştırmalı olarak daha az zaman harcar.²² Saussure'un modeli şekil 1'deki gibi görselleştirilebilir.

²⁰ Ferdinand De SAUSSURE (a.g.e)

²¹ Ferdinand De SAUSSURE (a.g.e)

²² John FİSKE, (a.g.e.)

Şekil 1: Saussure'un anlam öğeleri

Fiske Saussure'un gösterge kavramını bir örnekle açıklar. Fiske "O", "X" işaretlerinin sıfırlar ve çarpılar oyunundaki (tik, tak, tok) ilk iki hamle olabileceğini ve böyle olursa kâğıt üzerindeki önemsiz işaretler olacağını ya da bir sözcük olarak okunabileceğini ifade etmiştir. Bu durumda gösteren (onların görünüşü) İle belirli bir hayvana (öküzlük) ait zihinsel kavramımızdan oluşan bir gösterge haline gelir. Fiskeye göre bizim öküzlük kavramım ile öküzün fiziksel gerçekliği arasındaki ilişki, 'anlamlandırma' ilişkisidir: Bu bizim dünyayı anlamlandırma, onu anlama tarzımızdır. Gösterilenlerin de gösterenler kadar belirli bir kültürün ürünleridir. Sözcüklerin, yani gösterenlerin dilden dile değiştiği çok açıktır. Ancak gösterilenlerin evrensel olduğuna ve -"anlam" aynıdır diyerek- çevirinin Fransızca bir sözcüğün yerine İngilizce bir sözcük koyma gibi basit bir mesele olduğuna inanma yanlışlığına düşmek çok kolaydır. Ne var ki gerçekte bu böyle değildir. Öküzlükle ilgili zihinsel kavramımın bir Hindistanlı çiftçininkinden çok farklı olması gerekir. Hintlilerin öküz için kullandıkları sözcüğün Hinduca okunuşunun (gösteren) bana öğretilmesi, beni onların 'öküzlük' kavramını paylaşabileceğim bir konuma

getirmez. Gösterenin her dildeki dilsel biçiminin kültüre özgü olması gibi, bir öküzün anlamlandırılması da kültüre özgüdür.²³

Fiske'ye göre "Öküz nedir?" sorusu aldatıcı biçimde basit bir sorudur. Ya da daha dilbilimsel ya da göstergibilimsel biçimde sorarsak, "öküz göstergesi ile neyi ifade ediyoruz?" Saussure'a göre bu soru, yalnızca bu gösterge ile neyi ifade etmediğimizin bilgisi ışığında yanıtlanabilir.

Bu, gösterenin nasıl anlamlandırma yaptığına yönelik yeni bir yaklaşımdır. Saussure ve Peirce arasındaki benzerlik, her ikisinin de anlamı yapısal ilişkilerde aramasındadır, ancak Saussure yeni bir ilişkiyi yani göstergelerin aynı sistemdeki diğer göstergelerle ilişkisini öne çıkarır. Bir gösterenin diğer göstergelerle olasılık dahilinde olan ancak gerçekleşmeyen ilişkisiyle ilgilenir. Nitekim erkek göstergesinin anlamı diğer göstergelerden nasıl ayırt edildiğine bağlı olarak belirlenir. Dolayısıyla, erkek göstergesi hayvan, insan, çocuk ya da usta anlamına gelmez.²⁴

1.4.2.2 Göstergelerin düzenlenmesi

Saussure göstergelerin kodlar içinde düzenlendiği iki yol belirledi.²⁵ Bunlardan birincisi paradigmalardır. Bir paradigma, içlerinden bir tanesinin kullanılmak üzere seçildiği bir göstergeler dizgesidir. Karayolu işaretlerinin şekilleri -kare, daire, üçgen- bir paradigmayı oluşturur. Şekillerin içinde yer alan simgeler dizgesi de bir paradigmayı oluşturur. Saussure'un belirlediği ikinci yol ise dizimseldir (syntagmatic). Bir dizim (syntagm), seçilen göstergelerin birleştirildiği

²³ John FİSKE, (a.g.e.)

²⁴ John FİSKE, (a.g.e.)

²⁵ Ferdinand De SAUSSURE (a.g.e)

iletidir. Bir karayolu işareti bir dizimdir: seçilen bir şeklin seçilen bir simgeyle birleşimidir. Dil açısından bakarsak, bir dildeki sözcük dağarcığı bir paradigmayı; bu dilin sözcüklerinden oluşan bir cümle de bir dizimi oluşturmaktadır. Bu nedenle, bütün iletiler (bir paradigmadan) seçim yapmayı ve (bir dizimde) birleştirilmeyi gerektirirler.²⁶

Saussure'un, bir göstergenin anlamını esasen onun diğer göstergelerle ilişkisinin belirlediğini ısrarla ileri sürdüğünü anımsamamız gerekir. Saussure'u Peirce'dan radikal bir biçimde ayıran bu sav, Saussure'un dilbilimsel ilgisini yeterince açık bir biçimde ortaya koyuyor. Saussure, bir göstergenin diğer göstergelerle girebileceği başlıca iki ilişkiyi paradigma ve dizim terimleriyle betimlemektedir

1.4.2.2.1 Paradigmalar

İlk önce paradigmaları ele alalım. Bir paradigma bir dizgedir. Seçim bu dizge içinden yapılır ve bu dizgeden yalnızca bir tek birim seçilebilir. Alfabedeki harfler basit bir paradigma örneğidir. Harfler yazılı dilin paradigmasını meydana getirirler ve bir paradigmanın iki temel özelliğini gösterirler:²⁷

1. Bir paradigmadaki tüm birimlerin ortak özelliklere sahip olmaları gerekir, yani o paradigmaya aidiyeti belirleyen nitelikleri paylaşmak zorundadırlar: M'nin bir harf olduğunu ve bu nedenle de alfabetik paradigmanın bir üyesi olduğunu

²⁶ John FİSKE, (a.g.e.)

²⁷ Ferdinand De SAUSSURE (a.g.e)

biliyoruz. Dahası, ne 5 rakamının ne de % işaretinin alfabetik paradigma içerisinde yer almadığını da biliyoruz.

2. Paradigmadaki her birimin, diğer birimlerden kolaylıkla ayırt edilebilmesi gerekir, Bir paradigmadaki göstergelerin arasındaki farkı, onların gösterenleri ve gösterilenleri açısından söyleyebilmemiz gerekir. Bir göstereni diğerinden ayırmamıza yarayan özelliklere o gösterenin ayırt edici özellikleri denir. Bu, daha sonra üzerinde durmamızı gerektiren hayli analitik öneme sahip bir kavramdır. En son örneğimize ilişkin olarak, kötü el yazısının, harflerin ayırt edici özelliklerini bulanıklaştırdığını söylememiz yeterlidir.²⁸

İletişimde bulunduğumuz her an, bir paradigmadan seçim yapmamız gerekir. Sözcükler bir paradigmadır -İngilizce sözcük dağarcığı bir paradigmadır. Sözcükler aynı zamanda daha özgül diğer paradigmalar içinde de sınıflandırılabilirler: isim ya da fiil gibi gramere ilişkin paradigmalar; bebek dili, hukuk dili, aşıkların dili. erkekçe yemin etme gibi kullanıma ilişkin paradigmalar; ya da söyle, böyle, öyle, eyle gibi uyaklı sözcüklerden oluşan ses paradigmaları. Bir paradigmada yer alan göstergeleri daha ayrıntılı bir biçimde çözümlmek için üç Saussure'cu terim vardır ve bunlar çoğunlukla Sn, Sr, Sd diye yazılırlar. Buradaki S, uzlaşım sal olarak paradigmaya işaret eder ve -n,-r,-d ise, paradigmadaki birimleri gösteren ayırt edici özelliklerdir.²⁹

Diğer paradigma örnekleri arasında şunlar sayılabilir: televizyondaki değişen çekim biçimleri -kesme, soldurma, zincirleme, silme v.b.; başlıklar - fotr şapka, kasket, bere, kep ve benzerleri; oturma odamıza döşediğimiz koltukların stili;

²⁸ Ferdinand De SAUSSURE (a.g.e)

²⁹ Ferdinand De SAUSSURE (a.g.e)

kullandığımız arabanın tipi, sokak kapımızı boyadığımız renk. Tüm bunlar paradigmadan yapılan seçimlerdir ve seçtiğimiz birimlerin anlamı büyük ölçüde seçmediğimiz birimlerin anlamları tarafından belirlenir. Kısaca söylemek gerekirse:”seçimin olduğu her yerde anlam vardır ve seçilmeyen şeyler seçilen şeyin anlamını belirler.”³⁰

1.4.2.2.2 Dizimler

Bir paradigmadan seçilen bir birim normalde diğer birimlerle birleşiktir. Bu birleşim dizim olarak adlandırılır. Nitekim, yazılı bir sözcük alfabenin harflerinden yapılan paradigmasal bir seçimden oluşan görsel bir dizimdir. Cümle, sözcüklerin diziminden oluşur. Giysilerimiz; şapkalar, kravatlar, gömlekler, ceketler, çoraplar ve benzerlerinin paradigmalarından yapılan seçimlerin bir dizimidir. Bir odayı döşeme tarzımız sandalye, masa, halı, duvar kağıdı ve benzerlerinin paradigmalarından yapılan seçimlerin bir dizimidir. Bir evin planını çizen mimar kapıların, pencerelerin ve benzer şeylerin ve onların konumlanılın bir dizimini çıkarır. Yemek listesi mükemmel bir sistemin güzel bir örneğidir. Her servis (paradigma) için verilen seçenekler tamdır: her müşteri onları bir yemeğe dönüştürür: garsona verilen sipariş bir dizimdir.³¹

Kurallar ya da uzlaşımlar dizimlerin önemli bir boyutudur ve birimler bu kurallar ya da uzlaşımlar aracılığıyla birleştirilirler. Kurallara ya da uzlaşımlara; dilde gramer ya da sözdizimi (syntax) müzikte melodi (harmoni paradigmasal bir seçim sorunudur), giyeceklerde güzel zevk ya da moda uygunluk diyoruz, örneğin, siyah ceket, beyaz yakaya takılı siyah papyon bir akşam yemeği davetinin

³⁰ John FİSKE, (a.g.e.)

³¹ John FİSKE, (a.g.e.)

göstergesidir, ancak aynı papyon kuyruklu ceket ve kıvrılmış beyaz yaka ile birlikte takılmışsa bir garsonu niteler. Ayrıca, bir dizimden seçilen gösterge, o dizimdeki diğer göstergelerle ilişkisinden etkilenebilir, göstergenin anlamı kısmen dizimdeki diğer göstergelerle ilişkisi tarafından belirlenir.

Saussure'a ve onu izleyen yapısalcı dilbilimcilere göre göstergeleri anlamının anahtarı, göstergelerin diğer göstergelerle yapısal ilişkisini anlamaktır. İki tür yapısal ilişki söz konusudur: Paradigmasal, yani seçim yapma; dizimsel, yani birleştirme.

1.5 Saussure ve Peirce Sonrası Göstergebilim Kuramcıları

A.B.D'nde Peirce'dan, Avrupa'da ve Rusya'da da F. de Saussure'dan hemen sonra dilbilim, göstergebilim, yazınbilim, anlatı çözümlemesi, biçembilim, yazınsal eleştiri, vb. alanlarda birbiriyle bağlantılı hızlı ilerlemeler oldu.

1930'lu yıllarda mantıktan esinlenerek göstergebilimi geliştirmeye çalışanlar arasında A.B.D.'li Charles William Morris özel bir yer tutar. Gerçekten de Peirce'ın, Rudolf Carnap'ın ve yeni olgucu akımın etkisinde kalan Morris,"Foundations of the theory of signs" (Göstergeler Kuramının Temelleri) ve Signs, Language and Behavior (Göstergeler, Dil ve Davranış) adlı çalışmalarında, bütün göstergelerin genel kuramını oluşturmaya çalışır.³²

³² Mehmet RİFAT (a.g.e.)

Morris'in göstergeler kuramıyla ilgili yazıları bir araya getirilerek *Writings on the General Theory of Signs (Göstergelerin Genel Kuramı Üstüne Yazılar)* başlığıyla yayımlanmıştır.³³

Amerika'da Morris, Peirce'in görüşlerini geliştirirken Avrupa ülkelerinde ve bu arada Rusya'da özellikle dilbilim kavramlarından esinlenen bazı kuramcılar hem göstergebilime katkıda bulundular hem de onunla bağlantılı çağdaş yazınbilimin temellerini attılar.³⁴

Saussure'un ortaya attığı dilbilimsel ilkeleri ve tasarladığı göstergebilimi kuramsal özelliklerle donatarak geliştiren bilim adamı da Kopenhag Dilbilim Çevresi'nin kurucuları arasında yer alan Danimarkalı Louis Hjelmslev'dir. 1943'te Danca olarak yayımladığı *Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse'nin* (Dil Kuramının Temel İlkeleri) son bölümlerinde, doğal dil dışındaki gösterge dizgelerini ele alarak, mantıksal biçimselleştirmeye dayalı, tutarlı bir göstergebilim kuramının temellerini oluşturan Hjelmslev'e göre, bütün gösterge alanlarını kucaklayan göstergebilim, konudili (inceleme nesnesi) bilimsel olmayan bir üstdildir (tutarlı kavramlar bütünü). Ancak, bilimsel diller de göstergebilimin inceleme alanına girebilir. Bu durumda da, Hjelmslev'e göre, bir üst-göstergebilim söz konusudur.³⁵

L. Hjelmslev ayrıca, düzenlam ve yananlam kavramlarını, göstergenin iki değişik değeri olarak ortaya atar. Düşünüre göre, herhangi bir sözce ilk anlamının dışında (düzenlam), daha başka anlamlar da (yananlam) taşıyabilir. Sözgelimi, bir

³³ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

³⁴ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

³⁵ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

konusucunun sözleri, belli bir anlam taşıırken (düzanlam), konuşma biçimi de hangi yöreden olduğunu gösterebilir (yananlam).³⁶

L. Hjelmslev'in kuramsal yaklaşımı daha sonraki yıllarda Fransa'da R.oland Barthes'ın çalışmalarıyla geliştirilecektir.

Peirce ve Saussure sonrası dil ve gösterge bilimleri dünyası ile felsefe ve insanbilim dünyasının bazı önemli adları da modern göstergebilimin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bunların arasında da Alman felsefecisi Ernst Cassirer, Polonyalı felsefeci Roman Ingarden ve Fransız insanbilimcisi Claude Levi-Strauss'u belirtmek gerekir.³⁷

Levi-Strauss ise akrabalık ilişkileri ile söylenlerin (myth) temel yapısını araştırırken ortaya koyduğu yapısal inceleme yöntemi ve okuma biçimiyle etkili olmuştur. Yapıtları arasında özellikle Les structures elementaires de la parente (Akrabalığın Temel Yapıları) ile Anthropologie structurale'i (Yapısal İnsanbilim) belirtmek gerekir.

Aynı dönemlerde Edward Sapir, Nikolay Trubetskoy, Emile Benveniste gibi dilbilimciler özellikle dilin başka gösterge dizgeleri içindeki yerini saptamaya yönelik araştırmalarıyla dikkati çekmişlerdir.

Rus biçimcileriyle ve fütürist (gelecekçi) akımla çağdaş olmakla birlikte, onların dışında yer alan ve yazın kuramına ilişkin çalışmalar yapan Mihail

³⁶ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

³⁷ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

Mihailoviç Bahtin'i de göstergebilimle doğrudan bağlantısı açısından burada belirtmek gerekir.³⁸

³⁸ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

2.BÖLÜM

2.1 GÖSTERGEBİLİM VE ANLAMLANDIRMA

Göstergebilim, anlam evrenini çözümlmeyi amaçlar: Anlam oluşumu, anlam yaratmak, anlamlandırmak gibi soyut durumun dizgeleştirilmesi, açığa çıkarılması gibi konular anlamla ilgili ilk akla gelenlerdir. Bu bakımdan anlamla ilgili her şey göstergebilimin alanına girer³⁹

Dil, farklı toplumsal sınıf ve grupların anlam sistemlerinin içinde bir arada bulunduğu bir anlamlandırma (signification) dizgesidir. Dil, dünyayı tanımlamanın üzerinde uzlaşmış nötr bir yansıtanı değil, dünyayı ve gerçekliği temsil etme sürecinde, yapısal olarak kodlanmış bir anlamlandırma dizgesidir. Bu haliyle, nesne ve sözcük arasında birebir örtüşmeye dayalı bir saydam açıklama, kayıtlama birimi değil; yapısal olarak kodlanmış anlam birimleri de bu anlam birimlerinin karşılık geldiği toplumsal ilişkiler arasındaki dolaymlanmış bir göstergeler dizisidir.⁴⁰

Eğer dil dizgesi, en küçük atomsal birimi cümle olan bir dizi doğal gramer biçimi olmaktan yani anlambilimsel bir birim olmaktan çok, belirli bağlamlar ve edimler içinde bulgusal olarak anlam oluşturucu bir pratik ise, o halde doğruluk ve anlamlılık ölçütü de, dilin üretildiği toplumsal bağlamların kendisi olacaktır.

Anlam, sözü edilen toplumsal bağlamlar içerisinde bu bağlamı etkili olarak temsil edebilen kodlar ve yan anlamlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte

39 Pierre GUIRAUD, (a.g.e.)

⁴⁰ Roland BARTHES, **Image, Music and Text** NY Flamingo, 1977 Akt. Çiğdem BAYDAR (a.g.e)

bağlam ve bu bağlamı temsil eden kod ve yan anlamlar bütünü olarak anlam ilişkisi doğrudan doğruya toplumdaki kültürel, siyasal ve ideolojik anlamlandırma mekanizmaları ile doğrudan ilişkilidir.⁴¹

2.1.1 Simgeler

Barthes anlamlandırmanın bir yolunun da simgesel olarak nitelendirir. Bir nesne, uzlaşım ve kullanım aracılığıyla başka bir şeyin yerine geçmesini mümkün kılan bir anlam kazandığında simge haline gelir. Rolls-Royce zenginlik simgesidir ve bir oyunda Rolls'unu satmak zorunda kalan bir adamı sergileyen sahne, o kişinin işindeki başarısızlığın ve servetini yitirmesinin bir simgesi olabilir. Barthes simgesel bir sahne olarak, Ivan the Terrible (Korkunç Ivan) daki genç çarın altın paralar içinde vaftiz edilmesi örneğini verir. Burada altın zenginliğin, gücün ve statünün bir simgesidir.

Peirce'ın terimleri ile bu örneği inceleysek. Rolls-Royce zenginliğin bir belirtisel göstergesi ve sahibinin toplumsal konumunun bir simgesidir. Altın, zenginliğin bir belirtisel göstergesi ve gücün simgesidir.⁴² Fiske anlamlandırma edimi boyutlarını betimlemek için Saussure'cu dilbilim geleneğinin dışında yaygın olarak kullanılan iki kavramı gündeme getirir.⁴³ Bu kavramlar eğretileme ve düzdeğişmecedir. Jakobson bu iki kavramın, iletilerin göndergesel işlevlerini yerine getirdiği temel yolları belirlediğine inanır.⁴⁴

⁴¹ Çiğdem BAYDAR (a.g.e)

⁴² Pierre GUIRAUD, (a.g.e.)

⁴³ John FİSKE, (a.g.e)

⁴⁴ R. Jakobson, M. Halle, **The Fundamentals Of Language**, The Hague Mouton, 1956, Akt. John FİSKE, (a.g.e)

2.1.2 Eğretileme (Metaphor)

Eğretilerede, iki şey arasındaki ilişki, benzerliğin kurulmasıyla bildirilir. Bunun için sıklıkla "gibi" ve "kadar" edatları kullanılır, örneğin bir geminin dalgaları yarıp geçtiğini söylersek, bir eğretileme kullanıyoruz demektir. Saban demirinin hareketini bir geminin baş tarafının hareketinin yerine geçecek biçimde kullanıyoruz. Böylece bilinmeyen bir şeyi bilinen bir şey açısından ifade etmiş oluyoruz.⁴⁵

Eğretileme bilinmeyenlerin “anlamı” bilinenlerin “araçları” aracılığıyla ortaya konmasıdır.⁴⁶ Fiske Eğretilemenin benzerlik ve farklılığı eşanlı olarak kullandığını ve böylece eğretilemenin paradigmasal olarak çalıştığını belirtmiştir. Yani aracın ve anlamın aynı paradigmaya yerleştirilebilmeleri için yeterli benzerliğe sahip olmaları ve aynı zamanda gerekli karşılaştırmayı yapabilmek için de yeterli farklılığa sahip olmaları gerekmektedir. Bunlar bir paradigma içinde ayırt edici özellikleri olan birimlerdir.⁴⁷

Bu, bir eğretilemenin geleneksel edebi tanımıdır. Dikkatimizi nedensiz göstergelerden görüntüsel göstergelere çevirdiğimizde bazı sorunlarla karşı karşıya geliriz. Eğretilmeler görsel dillerde nadiren kullanılırlar. Burada, görsel dili eğretilemesel olarak en sık kullananların reklamcılar olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. Bir olay ya da nesne sıklıkla bir ürünün eğretilmesi olarak kullanılmaktadır.

⁴⁵ Çigdem BAYDAR, **Yazılı Basında Haber Söyleminin Oluşturulması**, Yayınlanmamış YL.Tezi, İstanbul 1998 s.74

⁴⁶ John FİSKE, (a.g.e)

⁴⁷ John FİSKE, (a.g.e)

Eğretilmeler yalnızca edebi aygıtlar değildirler. Lakoff ve Johnson eğretilmelerin çok daha temel, gündelik işlevleri olduğunu göstermişlerdir.⁴⁸ Onlar bizim gündelik deneyimlerimizi anlamlandırmamıza yardımcı olan aygıtlardır.

Örnek o“Yüksek” ahlak, uykuya “yatma”, ya da “aşağı” sınıflar hakkında konuştuğumuzda eğretilmesel olarak konuşuyoruz ve her defasında aynı eğretilmeyi kullanıyoruz: burada YUKARI ve AŞAĞI arasındaki uzamsal farklılık, çeşitli toplumsal deneyimler için aracı olacak biçimde kullanılmaktadır. Bu, bir dizi daha soyut, toplumsal deneyimi anlamlandırmak için kullanılan somut, fiziksel farklılıktır. Bu farklılık doğal olmasına karşın yansız değildir: biz insanlar bizi hayvanlardan ayıran en önemli özelliklerden birisinin, “yukarıya doğru” evrimleşme sürecinin bir parçası olarak arka ayaklarımız üzerinde “yükselmemiz” olduğunu düşünürüz. Dolayısıyla YUKARI sözcüğü daima olumlu değerlerle yüklüdür. Örneğin, toplumsal sınıflar arasındaki farklılıklar soldan sağa doğru yatay biçimde düşünülebilirdi, ama gerçekte yukarıdan aşağıya doğru dikey biçimde düşünülmektedir. Ve yine sanatsal beğeniler üst ya da alt beğeni düzeyleri olarak adlandırılmaktadırlar ve daha üst beğeniler daha yüksek sınıflarla birlikte anılmaktadırlar (ve tabii ki tersi). Tıpkı daha yüksek kazançların daha yüksek toplumsal konumlarla birlikte gitmesi gibi.

Yukarıdaki eğretilmede Levi-Strauss'un “somutlama mantığı” dediği şeyin örneğidir. Levi-Strauss, tüm toplumların kendileri için önemli olan soyutlamaları anlamlı hale getirmek için somut deneyimler içinde eğretilmesel olarak cisimleştirdiklerini ileri sürer. Yukarı ve para gibi somut eğretilmeler böylece

⁴⁸ G. Lakoff, M. Johnson, **Metaphors We Live By**, Chicago: Universty of Chicago Press, 1980, Akt. John FİSKE (a.g.e.)

“düşünme araçları” haline gelirler ve bu soyutlamalarla ilgili anlayışımızı biçimlendirirler ve dolayısıyla bunları gündelik yaşantımız içinde kavramsal olarak kullanabilmemizi sağlarlar.⁴⁹

2.1.3 Düzdeğişmece (metonymy)

Düzdeğişmece bir parçanın bütünü temsil etmesini sağlamaktır. Jakobson'a göre düzdeğişmeceler romanın, eğretilmeler şiirin başat tarzıdır. Gerçekliğin temsil edilmesi kaçınılmaz olarak düzdeğişmeceyi gerektirir. Gerçekliğin bir parçasını, bütünü temsil etmesi için seçeriz. Fiske göre televizyondaki cinayet dizilerinin kentsel mekanları düzdeğişmecelerdir ayrıca fotoğraflanan sokak, sokağın kendisini temsil etmekten çok, belirli bir tür kent yaşamını –kenar mahallelerdeki sefaleti, şehir banliyölerindeki namusluluğu veya şehir merkezindeki karmaşıklığı- anlatan bir düzdeğişmedir.

Fiske düzdeğişmecenin seçimi çok önemli olduğunu çünkü gerçekliğin bilinmeyen geri kalanını bu seçimden yola çıkarak inşa edildiğini belirtir. Fiske The Editors (Editörler) isimli güncel bir televizyon programında grev gözcülerinin kullanım şekillerini inceler;

The Editors (Editörler) isimli güncel bir televizyon programında iki çekim gösterildi, ilk çekimde düzenli bir grup insan fabrikanın dışında bekliyordu ve grev gözcülerinden iki kişi bir kamyon sürücüsü ile konuşuyordu; ikinci çekimde İse bir grup işçi polisle şiddet kullanarak çatışuyordu. İlginç olan, her iki çekimin de aynı grevi konu alması ve aynı güne ait olmasıydı. Tabii ki o gece haberlerde ikinci çekim

⁴⁹ C. LEVI-STRAUSS, The Raw and the Cooked, Cape, London, 1969 Akt. John FİSKE (a.g.e)

gösterildi. Düzdeğişmecenin seçimi, olayla ilgili İnşa edeceğimiz fotoğrafın geri kalanını belirlemektedir; işçi sendikalan haberlerde verilen düzdeğişmecelerin izleyicileri, etkinlikleriyle ilgili olarak oldukça tek yanlı ve eksik bir fotoğraf inşa etmeye ittiğinden yakınmaktadır.

James Monako düzdeğişmecelerin filmlerde nasıl kullanıldığını göstermektedir. Örneğin, bir yastık üzerindeki kağıt para yığınının yanında yatan gözü yaşlı bir kadını gösteren bir film karesi fahişeliğin düzdeğişmecesidir: erkek bir jesti ya da duruşu, açığa vurulan duygunun bir düzdeğişmecesini olarak görür.⁵⁰

Düzdeğişmeceler gerçekliğin oldukça etkili aktarıcılarıdır, çünkü belirtisel olarak işlerler. Temsil ettikleri şeyin parçasıdır. Bunları ateşle duman gibi “doğal belirtisel göstergelerden” ayıran şey, düzdeğişmecelerde oldukça keyfi (arbitrary) bir seçimin söz konusu olmasıdır. Bu seçimin keyfiliği genelde gizlenir ya da en azından görmezden gelinir, düzdeğişmece doğal bir belirtisel gösterge gibi görünür, dolayısıyla “sorgulanmasına gerek olmayan” “gerçek” statüsüne sahip olur. Tüm haber filmleri düzdeğişmecelerdir ve hepsinde de bu tür keyfi seçimler söz konusudur.

2.1.4 Eğretilmeler ve paradigmlar

Jakobson, şiirin normal tarzının eğretilme, gerçekçi romanın normal tarzının ise düzdeğişmece olduğunu savunur. Eğretilme Özünde gerçekçi değil imgelemseldir: aynı anlam düzlemindeki bitişik sınırdaki çalışma ilkesiyle kuşatılmamıştır; bunun yerine, çağrışım (association) ilkesini kullandığı için bizim

⁵⁰ James MONAKO, **How To Read a Film**, New York, Oxford University Press, 1977
Akt. John FİSKE (a.g.e)

açık biçimde farklı düzlemlerdeki benzerlikleri aramamızı zorunlu kılar. Bir saban demirini bir geminin baş tarafıyla çağrıştırmak, imgelem gücünü gerektirir.⁵¹

Fiske'ye göre daha sanatsal, gizli eğretilmeler okurun daha fazla imgelemsel çaba göstermesini gerektirir. "Hayatımı kahve kaşıklarıyla ölçtüm" eğretilmesi, okurun, kahve kaşıklarının özelliklerini zaman ölçme araçlarıyla ilişkilendirebilmesi için hatırı sayılır bir imgelem gücüne sahip olmasını gerektirir: kahve kaşıklan (toplumsal, yüzeysel bir "çingırdatma" edimi olarak "kahve içmenin" düzdeğişmeceleri) düzenlilik ve tekrar ile kişinin yaşamındaki en önemli olay olma duygusu arasındaki benzerlikleri kullanır.⁵²

Çağrıştırma ilkesi bir gerçeklik ya da anlam düzleminden diğerine değerlerin yer değiştirmesini içerir. Bu yer değiştirme bir paradigmadaki birimler (Örneğin, geminin sabana benzetilmesi, kesmeler, doğramalar gibi ya da hayatımı doğum günleriyle, geçirdiğim kışlarla, işimi yitirdiğim zamanlarla, kahve kaşıklarıyla ölçmem gibi) ile eğretilmeler arasında meydana gelir ve dolayısıyla paradigmasal olarak işler. Eğretilme, imgelemsel, şiirsel etkisini buradan alır çünkü normal paradigmalarda imgelem düzeyinde yeniyi, ilginç olanı, yaratıcı olanı içerecek biçimde genişletilebilirler. Böylece, zamanı/yaşamı ölçmenin normal paradigması "kahve kaşıklarını" içerecek biçimde genişletilebilir.

Sonuç olarak, düzdeğişmeceler gerçekçi etki yaratmak için dizimsel olarak işlerlerken, eğretilmeler imgelemsel ya da gerçeküstücü etki yaratmak için paradigmasal olarak çalışırlar. Bu anlamda yananlamın eğretilmesel bir tarzda işlediği söylenebilir.

⁵¹ R. Jakobson, M. Halle, (a.g.e)

⁵² John FİSKE, (a.g.e)

2.2 Roland BARTHES ve Anlamlandırma

Roland Barthes, ortaya attığı farklı yaklaşımlar, kavramlar, tipleştirdiği okuma biçimleri edebi metinler üzerine yapılan çözümler İletişim ve medya çalışmalarının odaklandığı pek çok konuda referans olan bir araştırmacıdır.

Mehmet RİFAT XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları adlı eserinde Barthes'ı şu cümlelerle tanıtır;

Yapıtlarıyla, konuşmalarıyla, College de France'taki dersleriyle, yönettiği seminerlerle, çektiği fotoğraflarla, yazdığı önsöz ve sunuş yazılarıyla, bir filmde oynadığı çok kısa Thackeray rolüyle, annesine olan tutkusuyla, çok yönlü, duyarlı ve sevecen yaklaşımıyla, başka dile çevrilmeyi pek istemeyen anlatımıyla, hem öncü hem de klasik oluşuyla, yabancı dillere ve yabancı yazarlara kapahhğıyla, sürekli dönüşüm geçiren düşünce çizgisiyle, yazı, dil, metin tutkusuyla ve de ölümüyle son kırk yılın yazarlarını, bilim adamlarını, sinemacılarını, tiyatrocularını, yayıncılarını ve okurlarını derinden etkilemiş bir "benzersiz özne"dir R. Barthes.⁵³

R. Barthes'ın yoğun yayım etkinliği 1950'li yıllarda başlar. Müzikle, yazınla, dilbilimle ilgilenen R. Barthes, özellikle J.-P. Sartre'in görüşleri doğrultusunda kalarak Yazının Sıfır Derecesi yayımlar. Bu yapıtında yazınsal dili siyasal ve toplumsal açıdan değerlendirirken, yazı diye adlandırdığı olgunun tanımını da yapmaya çalışır.

R. Barthes 1954 yılından başlayarak gerek kuram, gerek uygulama, gerekse yazın açısından ilgi alanını genişletir. Çevresindeki olguları gösterge dizgeleri olarak

⁵³ Mehmet RİFAT (a.g.e.)

görmeye başlar, bu dizgeleri çözümlmek, işleyiş kurallarını bulmak ister. Ama henüz kavram ve ilkeleri belirlenmiş bir yöntem yoktur elinde. Fransız tarihçisi Michelet üstüne yazdığı Michelet par lui-même (Kendi Anlatımıyla Michelet) adlı yapıtta, tarihçinin yaşamını, düşüncesini açıklamayı değil de, bir insanın var oluşundaki yapıyı, bu yapıdaki tutarlılığı, düzenli takmaklar ağını ortaya çıkarmaya çalışır. Bunu yaparken de yöntemsel bir çözümlme yerine, küçük küçük parçalardan oluşan bir sıralamaya, bir döküme başvurur.⁵⁴

R. Barthes 1954-1956 yılları arasında çeşitli dergilerde yayımladığı yazılarını Mythologies (Çağdaş Söylenler) adlı yapıtında toplar. İki bölümden oluşan bu yapıtın birinci bölümünde, çağdaş toplumda insanı çevreleyen otomobil, reklâm, turizm, sabunlar, şarap, çeşitli filmler, vb. çağdaş “söylenler”i (mitleri) eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Fransız yazımındaki deneme anlayışının belki en güzel örneklerini vermiştir. Aynı yapıtın “Günümüzde Söylen” başlıklı ikinci bölümündeysen, söylenlerin oluşturduğu genel düzeni, genel yapıyı, dilbilimin ve oluşmakta olan göstergebilimin kavramlarıyla kuramsal açıdan değerlendirmeye girişir. Bu bölümde Barthes düzanlam ve yananlam kavramlarına ve söylen yani mitler ile anlamlandırma ilişkisi üzerinde durmuştur.⁵⁵

Saussure'un, göstergenin paradigmasal ve dizimsel ilişkilerine ilişkin kuramları bizi şimdiye kadar yalnızca göstergelerin nasıl işlediğini anlamaya götürmektedir. Saussure öncelikle dilsel sistemle ilgilendi, ikincil olarak bu sistemin göndermede bulunduğu gerçeklikle nasıl ilişkilendirildiği üzerinde durdu ama bu

⁵⁴ Roland BARTHES, **Göstergebilimsel Serüven**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005
Çev. Mehmet RİFAT, Sema RİFAT

⁵⁵ Roland BARTHES, **Çağdaş Söylenler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, Çev.
Tahsin YÜCEL

sistemin okurla ve onun sosyo-kültürel konumuyla nasıl ilişkilendirildiğine hemen hemen hiç bakmadı. Bir cümlenin inşa edilebileceği karmaşık yollarla ve cümlenin biçiminin cümlenin anlamını nasıl belirlediğiyle ilgilendi, ama aynı cümlenin farklı konumlardaki farklı insanlara farklı anlamlar taşıyabileceği gerçeği üzerinde çok az durdu.

Diğer bir deyişle, anlamın yazar/okur ve metin arasında bir müzakere süreci olduğunu tasavvur edemedi. Israrla metnin üzerinde durdu ve ne metindeki göstergelerin, kullanıcının kültürel ve kişisel deneyimiyle etkileşim biçimiyle ne de metindeki uzlaşımların, kullanıcının deneyimlediği ve beklediği uzlaşımlarla etkileşim biçimiyle ilgilendi.⁵⁶

Fiskeye göre ‘anlam’ yazar/okur ve metin arasında bir müzakere sürecidir. Fiske’nin belirttiği müzakereli, etkileşimci anlam düşüncesinin çözümlenebileceği sistemli modeli geliştiren kişi, Saussure’un takipçisi olan Roland Barthes’dir. Barthes’ın kuramının merkezinde anlamlandırmanın iki düzeyi düşüncesi yer almaktadır.⁵⁷

Anlamlar daha önce de belirtildiği gibi, toplumsal ilişkilerin ve toplumsal yapıların içinde oluşmaktadır. Anlamın toplumsal sistemle olan işlevsellik ilişkisi, anlamların hangi özgül kültürel ve siyasal pratikler içinde ve toplumsal aktörlerin konumlarına, tavırlarına nasıl eklemlendiği, anlamın, toplumsal aktörlerin konumlarını nasıl oluşturduğu, yeniden inşa ettiği gösterilerek kurulabilir. Dilin içinde anlam, kodlar, düzenlamlar (detonation), yananlamlar (connotation) ve mitler (myht) ile oluşturulur. Bunların tümü anlamın hangi toplumsal ve kültürel bağlam

⁵⁶ John FİSKE, (a.g.e)

⁵⁷ FİSKE, John a.g.e.2003 sh.63

içinde olduğu, hangi kültürel ve toplumsal pratiklerle eklemlendiğini saptamak açısından yaşamsaldır.⁵⁸

2.2.1 Düzanlam (Detonation),

Anlamlandırmanın birinci düzeyi, Saussure'un üzerinde çalıştığı göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini betimleyen düzeydir. Barthes bu düzeyi düzanlam olarak adlandırır. Düzanlam, göstergenin ortak duyusal anlamına gönderme yapar. Fiske, düzanlam ve yananlam arasındaki bu ayrımı şu şekilde açıklar: "Bir sokak manzarası fotoğrafı belirli bir sokağı gösterir; 'sokak' sözcüğü binalar arasında uzanan bir şehir yolunu anlatır. Tamamen aynı sokak önemli derecede farklı biçimlerde fotoğraflanabilir. Renkli bir film kullanabilir, donuk bir gün ışığı seçebilir, yumuşak bir odak ayarı yapabilir ve sokağı çocuklar için mutlu, sıcak, şefkat dolu bir oyun alanı haline getirilebilir. Ya da siyah beyaz bir film, sert odak ayarı, güçlü kontrastlar kullanarak ve aynı sokağı oyun oynayan çocuklar için soğuk, zalim, barınılmaz ve yıkıcı bir mekân haline getirilebilir. Fiske bu iki fotoğrafın, aynı anda ve birbirine yalnızca birkaç santimetre uzaklıkta iki fotoğraf makinesi tarafından çekilebileceğini anlatmaktadır. Bu iki fotoğrafın düz anlamsal anlamı aynı olacaktır, farklılığı yaratan yan anlamlarıdır."

Bir kez daha söylemek gerekirse, bir söylemin içinde 'düzanlam' kavram ya da olgu olarak ortaya çıkmaktadır, (demokrasi, laiklik, ulus vb.) düzanlamlar ancak onları oluşturan, besleyen ve başka düzanlamlarla ilintilendiren ve eklemlenen yananlamsal kodlar aracılığı ile oluşturulurlar. Böylece düzanlamlar, inşaa edilmiş

⁵⁸ BAYDAR, Çiğdem, a.g.t.

yan anlamlar toplamıdır denilebilir. Bir mesaj içerisinde aktarılan düzenlamlar ise bu mesajın niteliğini ve yapısını oluşturan düzenlamları birer kod sistemi içerisinde bir araya getiren yananlamlardır, diyebiliriz.

2.2.2 Yananlam (Connotation)

Yananlam, Barthes'ın ikinci anlamlandırma düzeyinde göstergelerin işlediği üç yoldan birisini betimlemek için kullandığı bir terimdir. Yananlam, göstergenin, kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemektedir. Bu, anlamların öznelliğe doğru kaydığı andır. Bu anda yorum, yorumlayıcıdan etkilendiği kadar nesne ya da göstergeden de etkilenir.

Barthes'e göre, yananlamdaki en önemli etmen, ilk düzeydeki gösterendir. İlk düzey göstereni yananlamın göstergesidir.

Dil açısından bakıldığında ideolojik kodlar düzenlamlarda değil yananlamlar da temsil edilirler. "Yananlam göstergenin kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemektedir. Bu, anlamların Öznelliğe ya da en azından öznelere arasılığa doğru kaydığı alandır: Bu anda yorum, yorumlayıcıdan etkilendiği kadar nesne ya da göstergeden de etkilenir." ⁵⁹

Yananlama ilişkin açıklamaları Fiske şu şekilde örneklendirmiş: "Sesimizin tonu, nasıl konuştuğumuz, söylediğimiz şeylere ilişkin duygularımızı ya da değerlerimizi ele verir; müzikte İtalyan işareti olan allegro ma non troppo, notaların

⁵⁹ FİSKE, John, **İletişim Çalışmalarına Giriş** Çev: İRVAN, Süleyman, Bilim ve Sanat, Ankara, 2003

nasıl çalınacağı, hangi yananlamsal ya da duygusal değerlerin aktarılacağı konusunda bestecinin verdiği bir talimattır. Sözcüklerin seçimi çoğu kez bir yananlam seçimidir. "Anlaşmazlık" ya da "grev", "ticaretin çarklarını yağlamak" ya da "rüşvet vermek". Bu örnekler duygusal ya da öznel yananlamları gösterirler, ancak kültürümüzdeki diğer insanlarında bunların önemli bir bölümünü paylaştıklarını ve bunların öznel arası olduklarını varsaymak zorundayız."

Yananlam genellikle görüntüsel bir boyuta sahip olsa da büyük ölçüde nedensizdir, bir kültüre özgüdür. Yumuşak bir odakla çekilmiş bir çocuk fotoğrafının nostaljiyi çağrıştırması kısmen görüntüsel bir göstergedir. Yumuşak odak belleğin belirsiz doğasının güdülenmiş bir göstergesidir; aynı zamanda duygununca güdülenmiş bir göstergesidir: Yumuşak odak = yufka yüreklilik! Ancak kod açımını bu biçimde yapabilmesi için uzlaşımsal bir öğeye gereksinimimiz vardır, yani yumuşak odağın bir teçhizat sınırlaması değil fotoğrafların bilinçli bir tercihi olduğunu bilmemiz gerekmektedir.

2.2.3 Söylen Mit (Myth)

Göstergelerin İkinci düzeyde İşleyişine ilişkin olarak Barthes'ın ortaya koyduğu üç yoldan İkincisi mit aracılığıyla olanıdır. Gösterge ve kullanıcı kültür arasındaki etkileşimin en etkin olduğu düzey ikinci düzeyde oluşmaktadır.

Mit (myth), bize kendisi aracılığı ile dünyanın açıklandığı bir öyküdür.⁶⁰ Fiske'ye göre mit, " bir kültürün, gerçekliğin ya da doğanın bazı görünümünü"

⁶⁰ HAMELİNK, Cees J., "Enformasyon Devriminden Sonra yaşam Sürecekmış", **Enformasyon Devrimi ve Efsanesi**, Der: ve Çev: Yusuf Kaplan, Rey Yay., İstanbul, 1991, s.11. Aktaran: POYRAZ, Bedriye, a.g.e

açıklamasını ya da anlamasını sağlayan bir öyküdür ".⁶¹ Mit, çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir.⁶² Bu tanımlardan da açıkça anlaşıldığı gibi mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığı nasıl var olmaya başladığı anlatılır.

İlkel mitler yaşam ve ölüm, insan ve tanrılar, iyi ve kötü hakkındadır, Bizim sofistike mitlerimiz ise erillik ve dişillik, aile, medya, polis, bilim hakkındadır. Barthes'a göre, bir mit bir şey üzerinde düşünme, onu kavramlaştırma ya da anlamamanın kültürel yoludur. Barthes miti, birbirileriyle ilişkili kavramlar zinciri olarak düşünür.⁶³

Fiske, Barthes'a dayanarak, mitlerin ana işlevinin tarihi doğallaştırmak olduğunu ve aynı zamanda belli bir tarihsel dönemde bir toplumsal sınıfın egemen olduğunu ve bütün bunların, bu sınıfın ürünleri oldukları gerçeğine işaret etmektedir. İşte yaşadığımız hayatı anlamlı kılan bu mitler, tarihi beraberlerinde taşırlar; ancak doğal olabilmeleri için yaydıkları anlamların tarihsel ya da toplumsal değil, tam tersine çok doğal olması gerekmektedir. Aslında mitler, tarihsel kökenlerini ve bu nedenle toplumsal ve siyasal boyutlarını gizemleştirir veya gizlerler.⁶⁴

Barthes miti, birbirileriyle ilişkili kavramlar zinciri olarak düşünür. Barthes'e göre İngiliz polisine ilişkin geleneksel mit, dostça davranma, güven verme,

⁶¹ FİSKE, John, "İletişim Çalışmalarına Giriş" Çev: İRVAN, Süleyman Bilim ve Sanat, Ankara, 2003

⁶² ELIADE Mircea, "Mitlerin Özellikleri", Çev: RIFAT, Sema, Simavi Yayınları, 1993, s. 13. Aktaran: POYRAZ, Bedriye, a.g.e

⁶³ FİSKE, John a.g.e.2003

⁶⁴ FİSKE, John, a.g.e.2003, Aktaran: POYRAZ, Bedriye, a.g.e.

metanet, hoşgörü ve silah taşımama kavramlarını içermektedir.⁶⁵ Poyraz benzer durumlar olmasa da benzer mantığı Türk polisi ya da ordusu için de söylemenin mümkün olduğunu ve bu mitin amacının polisin, ordunun vb. gerçek işlevinin var olan sistemin devamını sağlamak olduğunun gizlenmesidir şeklinde açıklar. Poyraz'ın bu görüşlerine ek olarak güvenlik güçlerine ilişkin oluşturulduğu düşünülen bu mitin amaçlarından bir tanesi de geniş kitlelerin marjinal grupların provokasyonu ile güvenlik güçlerine karşı manipüle edilmemesi ve kaos ortamının oluşmaması ve kamunun güvenlik güçlerine güven duygusunu sağlayarak hem kamu güvenliğini sağlama görevinde güvenlik güçlerine yardımcı olmak hem de güvende olduğunu hissettirmektir. Gelişmiş batı ülkelerinde ekonominin büyümesi cemaatsel yapıdan cemiyetsel yapıya geçişi ve kitlelerin farklı bir kültür olarak şehirleşmesi/meyemesi sonucu suç oranlarında artış ve devletin güvenlik güçlerine güvenin azalması gibi sorunlar meydana gelmiştir. Bunun üzerine ilk olarak İngiltere'de ortaya atılan toplum destekli güvenlik hizmeti anlayışıyla kamuoyunun güvenlik güçleri hakkında oluşmuş olan mitin değiştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarının sonucunda İngiliz polisi hakkında ilgili mit kurulmuştur. Ancak fiskeye göre İngiliz polisi mitinin modası geçmeye başlamıştır.⁶⁶

Bir kültürdeki hiçbir mit evrensel değildir. Başat mitler olduğu gibi, karşı-mitler de vardır. Güvenlik güçlerine ilişkin yukarıda betimlenen başat mitle çelişen mitlere sahip altkültürler de söz konusudur. Kitle iletişim araçları kurdukları haberlerle her zaman başat mite hizmet etmezler. Kamu yararı olsun olmasın dalgalandırıcı olacağı düşünülen her haber gazeteci için farklı bir çerçevede kurulmuş haber yapmasına sebep olabilmektedir. Böyle bir durumda kurulan haber

⁶⁵ FİSKE, John a.g.e.2003

⁶⁶ FİSKE, John a.g.e.2003

karşı-mit çerçevesinde olmaktadır. Fiskeye göre; Bilim, karşı-mitlerin başat mitlere güçlü biçimde meydan okuduğu alanlar için iyi bir Örnektir. Fiske batı dünyasının bilime dayalı bir kültür olduğunu ve bilimin başat mitinin kendini, doğayı kamunun gereksinimlerine uydurma, güvenliği ve yaşam standardını iyileştirme, başarının ilan etme yeteneği olarak sunduğunu ifade eder. Daha farklı bir anlatımla bilim, nesnel, doğru ve iyi olarak düşünülür. Ancak karşı-mit de oldukça güçlüdür. Bu mit bilimi kötü, doğadan uzaklığının, doğayı anlayamadıklarının bir kanıtı olarak görür. Bilim adamları maddî amaçlarının peşinde koşan en bencil, en dar görüşlü insanlardır. Fiske Popüler kültürde her iki bilim mitinin de çok iyi temsil edildiğini belirterek bunu aynı zamanda ilginç bulmuştur. Fiske'ye göre televizyonun olgusal yanı içindeki haberler, güncel olayları işleyen haber programları ve belgeseller, karşı-mitten daha çok başat miti gösterme eğilimindedirler; Öte yanda kurgusal televizyon ve sinema ise oranlan tersine çevirir. Kötü bilim adamları iyilerden daha çoktur ve bilim çözdüğünden daha çok soruna neden olur. Bilim için geçerli olan bu örneklem bazı mitlerde daha farklı şekillenebilmektedir. Türkiye'de ise durum daha farklıdır. Kurgusal televizyon ve sinema filmlerinde oluşturulan mit yazılı ve görsel kitle iletişim aygıtlarında kurulan haberlerde temsil edildiği mite göre daha olumlu ve yeğlenen niteliktedir.

Barthes'in mitlerle ilgili olarak vurguladığı bir diğer boyut da mitlerin dinamizmidir. Mitler değişirler, hatta bazıları bir parçası oldukları kültürün değişen gereksinimlerine ve değerlerine uyum sağlayabilmek için çok hızlı biçimde değişebilirler.⁶⁷ bu değişim haberlerin kurulmasında aktif olarak göze çarpmaktadır.

⁶⁷ FİSKE, John a.g.e.2003

Tuchman haberlerin mit olarak anlamlandırılmak gerektiğini ve ancak böyle düşünülduğünde, bilinç endüstrisi olarak medyanın sorgulanabileceğini belirtmektedir. Mit hayalle değil, bilinçle yakından ilgilidir; mitler, günlük hayat imgelerinin kapalı olarak kodlanmasını içermektedirler ve kendilerini, hem açık hem de basit gerçekler olarak sunarlar. Haberler, siyasal olarak meşrulaştırılmış gerçekliği sunmaktadırlar. Bir haber çerçevesi, haber tüketicisinin dünyayı yorumlama şekline güvenmektedir. Mit olarak haberler, sosyal ve ekonomik güçleri çözümlenmeye uğratmadan, ama mantıklı somut detaylar vererek, meşrulaştırılmış, bürokratikleştirilmiş kurumlar olarak sunarlar. Meşrulaştırılmış bu ekonomik ve sosyal kurumlar, endüstri sonrası dönemin aktörleri haline gelmişlerdir.⁶⁸

Tuchman'a göre haberlerin mit olarak izlenmesinin ve okunmasının, gerçeğe uygun bir anlatım olmadıkları, tersine gerçeğe uydurulmuş bir anlatım oldukları anlaşılabilirliği açısından oldukça önemlidir. Böylece haberleri, bilinç endüstrisinin ürünü olarak kavrayabiliriz. Bu noktada da zihnin endüstrileşmesi olarak bilinç endüstrisini ciddi olarak tartışabiliriz. Kitle iletişim alanı için önemli ve son derece hassas olan bu noktaya kullanımlar ve doyumlardan geldiğini hatırlatan araştırmacı farklı bir sorgulamayı önermektedir. Etki araştırmalarından vazgeçip, Walter Cronkite evimize girdiği zaman, onun konuşmalarına doğrudan somut sosyal sorular sormaya başlayabiliriz. Bu çerçevede televizyonla yirminci yüzyılın ilk yıllarında gerçekleştirilen endüstri planlanması arasında nasıl bir ilişki olduğu hakkında soru sorabiliriz. İşte bütün bunların büyük bir özgürleşme noktası olduğunu belirten Tuchman, bu noktanın bizi Boorstin'in İlyada kahramanları ile dedikodu sütunlarının ünlüleri ve talk-showcular arasındaki zıtlığa ve yine Boorstin'nin

⁶⁸ FİSKE, John, a.g.e.2003, s.170-172 Aktaran: POYRAZ, Bedriye, a.g.e.

modern mitlerin gerçekte ne oldukları ve haberin gerçekliğin taklidi olduğu düşüncesine götüreceğini ileri sürmektedir. Daha da önemlisi, haberin mit olarak anlaşılması, bize çağdaş mitlerin anlaşılmasını ve onların nasıl üstesinden gelebileceğimizi sağlayacaktır.⁶⁹

Günümüzde yaşadıklarımızı, duygularımızı, hayallerimizi, arzularımızı en kolay en mükemmel biçimde mitler formüle etmektedirler. Böyle olunca işlevleri değişmemekle birlikte, çağın tüketim anlayışına uygun bir biçimde çok sayıda mit üretilmektedir. Üretimi çok olan bir şeyin, doğal olarak tüketiminin de çok olması şaşırtıcı değildir. İşte bu çerçevede mit, hızla üretilen ve tüketilen, tüketildikçe yerine yenisi üretilen bir kültürel form olarak karşımıza çıkmaktadır

Barthes, 1964 yılında bir başka önemli çalışma daha yayımlar: Andre Martin'in çektiği fotoğraflarla birlikte basılan La Tour Eiffel (Eiffel Kulesi) başlıklı yazısıdır bu. R. Barthes'ın dünyadaki çeşitli nesnelere anlamlandırmaya çalıştığı ve bu amaçla hem göstergebilimsel hem de sanatsal bir yazı serüvenini birlikte yaşamaya başladığı yılların ürünüdür, simgesidir bu metin. Gerçekten de La Tour Eiffel'de R. Barthes'ın deneme ustalığının altında, derinden derine, göstergebilimsel bir bakış, bir sezgi, bir çözümleme, bir sınıflandırma, bir yorumlama ustalığının kendine özgü ipuçları görülür.

1967 yılına gelindiğinde de yine göstergebilimsel yaklaşımını ortaya koyan bir yapıt yayımlar. Uzun süreden beri üstünde çalıştığı giyim modasının düzeniyle ilgilidir bu yapıt: Systeme de la mode (Modanın Dizgesi).

⁶⁹ TUCHMAN, Gaye, “**Myth and Consuuousness Industry**”, E. Katz ve T. Szeskö (Der), Mass Media and Social Change, London, 1981, s.96–97. Aktaran: POYRAZ, Bedriye, a.g.e.

Barthes Moda Dizgesi adlı çalışmasında moda dergilerini çözümlenmiştir. Bu çözümlenmelerde artık doğrudan moda fotoğraflarına odaklanmaz. Barthes'a göre modanın ne olduğunu tanımlayan bu fotoğrafların yanında yer alan yazılardır. Moda hakkındaki bu yazılar okuru fotoğrafları nasıl anlamlandırması gerektiği konusunda yönlendirir. Çağdaş Söylenlerde yananlam ve düzanlam iki ayrı düzeydir. Barthes Moda Dizgesi'nde yan anlam ve düz anlamın ayrılmazlığını vurgulamıştır. Yananlamı mümkün kılan aslında düzanlamdır. Göstergenin çok vurgululuğu ve anlamlandırma sisteminde gösterenin önceliğinin anlaşılması ile yananlam ve düzanlam arasında yapılan ayırım ve bunları iki farklı düzey olarak ele alan yaklaşım moda incelemesi ile birlikte dayanaklarını yitirmiştir. Metne dışardan bakan ve düzanlamsal göstergeyi kendi gösterilene yapan analiz biçimi daha sonraları konuşma dilinin üretkenliğinin vurgulanması ile savunulamaz hale gelmiştir⁷⁰

Barthes için moda dizgesi bir anlamlandırma sürecidir, moda ile ilişkili bütün anlamlar bu dizgeye aittir. Yazılı moda bir tür edebiyattır, her ikisi de göndergesi olmayan bir anlamlandırma sürecidir:

... moda ve edebiyat kanımca homeos-tatic sistemlerdir, yani her ikisinin de işlevi, sistem öncesinde varolan, nesnel dışsal bir gösterilene ilişkin bir şey söylemek değildir. Sistemler bir denge yaratmaya, hareket halinde bir anlamlandırma sürecine yönelirler: moda ne olduğunun söylendiğinden başka bir şey değildir ve edebi metnin ikincil anlamı, her ne kadar metin bu yönde işlemese de, anlamın boşalmasıdır. Moda ve edebiyat, güçlü bir biçimde ve ustaca, gelişmiş bir sanatın bütün

⁷⁰ R.COWARD, J. ELLIS, Dil ve Maddecilik, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul,1985 Çev. Esen TARIM

karmaşıklığı içinde, hiçbirşey göstermezler, var oluşları anlamlandırma sürecine aittir, gösterilen şeye değil...⁷¹

Bu çalışmada Barthes bir yandan moda ile ilişkin görsel göstergelerin moda dizgesi dışında bir anlam taşımadıklarına işaret ederken, diğer yandan, modanın kendi dışında olana değil, kendine referansta bulunan bir dizge olduğunun altını çizer. "Moda" dizge içinde kurulandır. Moda tarif edilendir.⁷²

R. Barthes göstergebilimsel yapıtlarını, özellikle Ecole pratique des hautes etudes'de (Paris) verdiği derslerle, yönettiği seminerlerle geliştirir. S/Z (1970) adlı yapıtı da 1968-1969 ders yılında sürdürülen bir çalışmanın ürünüdür. Balzac'ın Sarrasine adlı öyküsünü kesitlere ayırıp, öznel bir yorumla yeniden kuran, yapılaştıran bir yapıttır bu. Metnin çokanlamlılığını yakalamak için okuma etkinliğini (kendi kültür birikimine başvurarak) adım adım (kesit kesit) sürdürür R. Barthes. Ayrıca, metinler açısından belirlediği okunabilir/yazılabilir karşıtlığı da R. Barthes'ın özgünlüğünü gösteren bir başka özelliktir.

Barthes, Balzac'ın Sarazine adlı novellasını çözümlediği S/Z adlı çalışmasında yananlam ve düzenlam tartışmasına geri döner. Buradaki yaklaşımı Çağdaş Söylenler'deki yaklaşımından farklıdır. Önceki çalışmasında düzenlamı verili alan ve yananlamı bu düzenlama dayanarak farklılaştıran Barthes S/Z'de düzenlamın ilk anlam olmadığını ancak "Söylemiş gibi yaptığım" belirtir. Barthes'a göre artık düzenlam yananlamların sonucusudur. Metni temellendirip kapatan düzenlamdır.

Düzenlam;

⁷¹ Roland BARTHES, Critical Essays, US Northwestern University Press, 1977, s.136

⁷² Ayşe İNAL, "Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı", İletişim Araştırmaları Dergisi, 2003,1-1Bahar

".... betiğin dilin doğasına, doğa olarak dile dönermiş gibi görünmesini sağlayan üstün söylendir: bir tümcenin, sözcésinin ardından ortaya çıkarır gibi göründüğü anlam ne olursa olsun, bize yalın, öz, ilkel bir şey: geri kalan her şeyin onunla karşılaştırıldığında yazın olarak kabul edildiği gerçek bir şey söyler gibi değil midir?"⁷³

S/Z'de Barthes bir yandan yananlam ve düzenlam farklılığından vazgeçerken, diğer yandan düzenlama getirdiği yeni tanımla onu sahiplenir.

Barthes S/Z'de düzenlamanın ideolojik olduğunu savunur. Kelimenin sözlükteki ilk anlamı ideolojik anlama sahiptir. Yerleşik ideolojiyi gösterir. Barthes'e göre göstergeler (dil) her zaman ideolojiktir. Genelde potansiyel olarak çok vurguludur. Bu sebeple dil bir mücadele alanıdır. S/Z'de Barthes bir yandan yananlam ve düzenlam farklılığından vazgeçerken, diğer yandan düzenlama getirdiği yeni tanımla onu sahiplenir. Barthes Saussure'un yapı ve söz ayrımının içinden gidiyor. Barthes Burada İdeoloji sorununu ele almak istedi ama Saussure'un "dizge" kavramına sadık kaldı.

Barthes S/Z'de anlatılar ikiye ayırır. okurcul metinler ve yazarsıl metinler.

2.2.4 Readerly (okurcul)

Okurcul metinler; destanlar, mitler, masallar, romanlar, hikayeler vb. dir. Okurcul metinler anlamı sabitleyen ve metni kapatan metinlerdir. (sentegmatik) boyutta anlamı sabitleyen (Paradigmatik) boyutta anlamı kapatan metinlerdir.

2.2.5 Writingly (yazarsıl)

⁷³ Roland BARTHES, S/Z, YKY Yayınları, 2002, İstanbul Çev. Sündüz Öztürk KASAR s.20

Yazarsıl metinler awant-garde metinlerdir. Anlamı sabitlemez ve kapatmaz anlamın ucu hep açıktır.

L'Empire des signes (Göstergeler İmparatorluğu) Barthes'ın en ilginç yapıtlarından biridir. Japonya'ya yaptığı bir yolculuk sonrasında, bir başka ülkedeki mutlu yaşamını, bir başka ülkedeki göstergeleri “şiiirsel” bir anlatımla verir. O güne dek hep kendi kültürü, kendi öznelliği içinde kalan, dolayısıyla hep kendine özgü olanı araştıran R. Barthes, bu kez, yaklaşımını bir başka kültüre yöneltmiştir.

R. Barthes seçkin ve duyarlı bir okur-yazar olarak, yeni bir yaşama biçimi araştırmaya yönelmiş, salt beğenilerine dayanarak yazmaya, konuşmaya, yaşamaya başlamıştır. Kısacası, yalnızlığa düşmemek için bir “taktik” değişikliği yapmıştır. Bundan böyle okurlarıyla doğrudan bir bağlantı kuracak, donuk bir nesnellik ve itici bir bilimsellik yerine, sevecen bir duyarlılıkla yazarlığını, yaşamını, beğenilerini okura iletmeye çalışacaktır. 1975'te bunun en güzel örneğini gerçekleştirir. Kendi kendisini anlatan bir yapıt yayımlar: Roland Barthes (par Roland Barthes) (Roland Barthes [Roland Barthes'ı Anlatıyor]).

1977'de çıkan Fragments d'un discours amoureux (Bir Aşk Söyleminden Parçalar) ise R. Barthes'ın en çok ilgi gören yapıtı olur: Yazar, belli bir okur kitlesine belli yanıtlar verebilmek için anlatımını daha açık seçik, daha yalın olmaya yöneltir.

Camera Lucida tek bir gözlem üzerine kuruludur. Barthes yine daha önce yazdıklarının tümünü o üstün unutma yeteneği ile unutmuş ve bu gözleminden Özdüşünümsel biçimde ürettiklerini bir yöntem ve kuram olarak bizlere sunmuştur. Culler'in belirttiği gibi sadece bir fotoğraftan, annesindeki değişimi gördüğü bir

fotoğraftan yola çıkar ve tüm diğer fotoğrafları burada gördüklerini referans alarak okur. "Benim bedenim fotoğraf hakkında ne biliyor?" sorusu ile işe başlar.⁷⁴

Camera Lucida'da Barthes annesinin 1898 yılında çekilmiş bir çocukluk fotoğrafına bakarken gördüklerini ve düşündüklerini anlatır. Fotoğrafta gördüğü erkek kardeşi yanında duran incelikli bu kız çocuğunun -annesinin- duruşunda, gözlerinde onu yeniden görür ve onun diğer fotoğraflarına bakarken görmediği, fark etmediği bambaşka yönlerini keşfeder.⁷⁵

Barthes, Camera Lucida'da fotoğrafları Çağdaş Söylenler'de uzun uzun tartıştığı Fransız bayrağını selamlayan zenci askerin fotoğrafını okuma biçiminden bambaşka bir yaklaşımla okur ve gönderge sorununu tartışmaya sokar: "Göze nasıl görünürse görünsün, ne türden olursa olsun, fotoğraf görünmez: gördüğümüz şey aslında o değildir. Kısaca, gönderge ayrılmaz."⁷⁶ Eğer fotoğraf temsil ettiği şeyden ayırt edilmiyorsa aslında bir şey de temsil etmez mi demeliyiz yoksa bir özdeşlik tartışmasına mı girmeliyiz? Belki de Barthes'ın izinden giderek şöyle demek daha doğru olur; fotoğraf bize gerçeği olduğu gibi temsil eder, kendisi yoktur, fotoğrafı çekilen nesnelere, insanlar durur karşımızda. Fotoğraf bize onların, o anda, Öyle duruşlarını gösterir, tıpkı Kış Bahçesi fotoğrafında "annenin" o duruşu gibi...

Bu yaklaşımda, kültürel, tarihsel olan, Çağdaş Söylenler de sıkı sıkıya altım çizdiği ideolojik olan nerede durur? Bunu yanıtlarken Barthes karşımıza Yeni bir ikilik çıkartır: studium ve punctum.

⁷⁴ Ayşe İNAL, (a.g.e)

⁷⁵ Ayşe İNAL, (a.g.e)

⁷⁶ Roland BARTHES, **Camera Lucida**, Altıkkırkbeş Yayınları, 2000, İstanbul Çev. Reha AKÇAKAYA

2.2.6 Studium

Fotoğrafa ilişkin iki temadan ilki, studium, fotoğrafın okurundan beklediği anlamlandırma biçimidir. Barthes studium'u fark etmeyi, fotoğrafı çeken kişinin niyetleri ile karşılaşmak, onları anlamak ve kendi içinde tartışmak olarak tanımlıyor; "Çünkü (studium'un geldiği) kültür, yatanlarla tüketenler arasında varılan bir anlaşmadır"⁷⁷

Studium fotoğraftaki mitlere yönelik bir okumadır. Onlara katılmasam da, diyor Barthes, bu mitlerin fotoğrafla toplumu barıştırdığını görürüm. Aslında fotoğraf, Barthes'a göre tehlikeli bir şeydir ve toplumla barışması bu nedenle çok da önemlidir. Studium ussal bir okumadır ve kültürel ortak anlamlara yaslanır. Okuyucunun bu anlamlandırma biçimlerine ille de katılması gerekmez. Okuyucu bu anlamları ya kabul eder ya da reddeder.⁷⁸

2.2.7 Punctum

Barthes, studium'un karşısına punctum'u koyar. Studium bir şeyi şöylecene sevip sevmeme, beğenip beğenmemeyse, punctum fotoğraftan fıskıran ve okuyanı çarpan şeydir:⁷⁹

ikinci öge studium'u kırar (ya da deler). Bu kez onu arayıp bulan (studium alanını egemen bilincimle incelediğim gibi) ben değilimdir. Bu öge sahnedeki yükselir, bir ok gibi dışarı fırlar ve bana saplanır.... O halde studium'u bozacak olan bu ikinci ögeye punctum demeliyim; çünkü punctum aynı zamanda ısırtık, benek, kesik, küçük deliktir -ve aynı zamanda zarın her bir atılışıdır. Bir fotoğrafın

⁷⁷ Roland BARTHES, **Camera Lucida**, Altıkkırkbeş Yayınları, 2000, İstanbul Çev. Reha AKÇAKAYA

⁷⁸ Ayşe İNAL, (a.g.e)

⁷⁹ Ayşe İNAL, (a.g.e)

*punctum'u beni delen (ama aynı zamanda beni bereleyen, bana acı veren) o kazadır*⁸⁰

Barthes basın fotoğraflarında punctum'un olmadığını belirtir; ona göre basın fotoğrafları rahatsız etmezler, bağırsalar da yaralayamazlar. Onlara sadece bakılır ancak anımsanmazlar, hiçbir ayrıntıyı Öne çıkarmazlar.⁸¹

Barthes, kuramsal düzeyde söylediği her şeyi çözümleme düzlemine yerleştirmek istemiştir. İdeoloji-söz-diİ-öz-ne-beden ekseninde ortaya çıkan görüşlerini işlemselleştirirken gösterge kavramının kilit bir öneme sahip olduğunu görürüz. İdeolojiyi gösterenin belli gösterilenlerde sabitlenmesi sorunu olarak ele alırken düzanlam ve yananlam ayrımını kullanır. "Düzanlam"ı tanımlama biçimi, ancak, bu işlemselleştirme çabası içinde anlaşılır olur. Bir yazar için "Gerçek(lik)e her inandığımda düzanlama gereksinim duyan"dan daha samimi bir itiraf olabilir mi? Çağımızda pek çok akademisyen "otorite" -farkında olmaksızın- hala çok fazla düzanlama gereksinim duyarken, ve pek çoğu yeni akım adlan altında kendi anlamlarını diretirken, Barthes'ı bir avant-garde yazar olarak okumak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü pek çok akademisyenden çok daha fazla bir çözümleme yöntemi ve yöntembilimi için çaba sarf etmiştir ve pek çok "otorite" den daha fazla "yazar" olma hakkım kazanmıştır. Çünkü Barthes anlattığı, çözümlediği, ve doğru olarak eleştirdiği *avant-garde* yazarlar gibi okuyucusuna metinlerini yeniden yazdıran bir bilim insanıdır. Edebiyatı akademiye taşımıştır.

⁸⁰ Roland BARTHES, **Camera Lucida**, Altıkırkbeş Yayınları, 2000, İstanbul Çev. Reha AKÇAKAYA

⁸¹ Ayşe İNAL, (a.g.e)

3. SONUÇ

Göstergebilim günümüzde kendi kuramlarını ve yöntemlerini gözden geçirme ve tartışma aşamasına girdi. Kuramların bir bütün halinde birleştirilmemesi ve çok sayıda farklı okulların ortaya çıkması görüş ayrılıklarına yol açtı. Bu arada bazı yaklaşımların hâlâ yapısal dilbilimin etkisi altında kaldığı ve insan dilinin bir başka gösterge sisteminden söz etmeye yarayan tek gösterge sistemi olduğu gerçeğini benimsemeyi sürdürdüğü görüldü. Ama aynı zamanda dilbilimin göstergebilime doğrudan katkısıyla ilgili hayaller de uçtu gitti ve farklı gösterge kuramlarının özellikle Peirce'ün ve Saussure'un kuramları incelenen değişik sistemler arasında bir birlik sağlamak için yeterli olmadığı ortaya çıktı. Göstergebilimcilerin bir bölümü sistemler üstünde çalışırken ve bu sistemleri oluşturan öğeler arasındaki ilişkileri incelerken, öğelerin kendisini incelemeyi bıraktılar. İster göstergelerin bilimi, ister anlamlama bilimi olmayı amaçlasın, göstergebilim bugün belli ölçüde paradoksal bir konumdadır: ne göstergelerden kaçabilir, ne de elinde henüz eksiksiz bir gösterge kuramı vardır. Bu sebeple göstergebilim halen evrim geçirmeye devam edecektir bu dinamizm göstergebilimi hem ilginç hem de her zaman güncel tutacaktır.

4.TANIMLAR

ANLAMLAMA (signification) "1. Bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı anl[a]ğımızda canlandırabilecek bir göstergeye bağlayan oluş; gösterenle gösterilenin birleşme süreci; anlam aktarma ve anlam verme eylemi. 2. Anlamın eklemlenişi; anlamın üretiliş ve kavranışı" Anlam bir durum ise, anlamlama bir olaydır.

BELİRGE (insigne) İnsanların üstlerinde, herkesin görebileceği biçimde taşıdıkları, giyindikleri ve kimlik, iş, işlev, vb. belirten im, gösterge: Rozet, madalya, amblem, asker giysisi birer belirgedir.

BELİRTGE (signal) Bildirişim amacıyla, "belirli olarak kullanılmak üzere, istençli ve yapay olarak oluşturulmuş biçim, görünüm, devinim, vb. Belirtge bir gösterge türüdür, çünkü saymaca bir anlamla yüklüdür. (Örneğin, karayolu, demiryolu belirtgeleri).

BELİRTİ (indice) "Bir durumun, bir olgunun varlığını doğal olarak içeren ya da ortaya koyan olgu". Örneğin bulut yağmurun, duman ateşin, iştahsızlık sayrılığın belirtisidir. Belirtinin niteliği, amaçsız oluşu, saymaca değer tasımamasıdır.

BENZEŞİK (analogue) Bir başka nesne ya da olguyla (tözel) benzeşim bağıntısı içinde bulunan.

BENZEŞİM (analogie) İki nesne, olgu ya da dizge arasındaki doğal ve tözel benzerlik. Gerek göstergebilim, gerek mantık, gerekse dilbilim açısından, karşılaştırılan nesnelere arasında gerçekte var olmayan ama varmış gibi düşünülen benzerliği anlatır. Benzeşime dayalı yakıştırmalar dil, söylen ve bilim-öncesi bilgi alanlarında büyük bir üretkenliğin kaynağı olmuştur.

BETİMLEME (representation) Ortada olmayan bir şeyi imleme (rnagination) yoluyla aktarma; bu işlevi yapan gösterge. Terim beti ve imleme'den kurulmuştur. Aynı anlamda (beti + im olarak) betim de denilebilir. Betimleme,

betimge ile bir Ölçüde eşanlamlıdır, ama eşit anlamlı değil. Betimleme, işlevi gereği bir dış gerçeklikle bağlantılıdır; oysa betimge için böyle bir zorunluluk yoktur.

BİÇİMGE (figüre) (terim, biçim ve imge'den kurulmuştur) Bir nesneyi, bir kavramı çizgilerle görsel olarak biçimlendirip anlamlandırma; böyle bir anlamlamayı sağlayan biçim.

DEĞER (value) Bir anlam tözünün biçimine dayalı kullanım olanağı.

DÜZANLAM (denotation) Bir nesnenin, bir iletişim dizgesinin, vb. "mantıksal, nesnel, değişmez anlamı"

DÜZGÜ (code) Sözleşmeye dayalı kural, yasa, "Hem bildiri oluşturmayı, hem de bildiriye doğru olarak çözüm-leyip yorumlamayı sağlayan saymaca nitelikli simgeler ve kurallar dizgesi" Örneğin biçimsel bir olgunun herkesçe bilinen bir anlama göndermesi bir düzgünün varlığını gösterir.

DÜZSAPMACA (Düzdeğişmece)(metonymie) Dışsal bir "benzetme yapılmaksızın sonucun neden, içerenin içerilen, bütünün bölüm, genel in özel, somut adın soyut kavramı, vb.yerine kullanılması yoluyla oluşan [sapmaca] türü" kısacası birbiriyle şöyle ya da böyle bağıntısı bulunan iki kavramdan birinin doğrudan doğruya ötekinin yerine kullanılması biçiminde yapılan sapmaca. Örneğin "Bütün şişeyi içti" tümcesinde şişe düzsapmaca olarak içeriğindeki içecek ya da içki yerine kullanılmıştır.

EĞRETİLEME (metaphore) Bir sözcüğü yerleşmiş anlamına yakın, ama ondan değişik anlamlı bir başka sözcük yerine kullanarak yapılan sapmaca; bir sözcüğü başka bir sözcük yerine eğreti biçimde kullanma, örneğin "Üzüntünün kaynağı" sözünde, su çıkan yer anlamındaki sözcük (kaynak), neden ya da köken yerine kullanılmıştır. Bu bir eğretilemedir.

EKLEMLİ (articule) Eklemlenme yoluyla oluşmuş. Doğal dilin yapısal oluşum biçimini belirtmek için kullanılır.

EKLEMLİLİK (articulation) Eklemli olma durumu. Dilin eklemliliği başta gelen ıralarından biridir. > ÇİFT-EK-LEMLİLİK (double articulation) Doğal dilin çift-eklemli olma niteliği.

KENDİLİK (entite) Bir varlığı oluşturan niteliklerin Özü, tümü. Geniş anlamda soyutlama, ussal varlık.

KÖKENBİLİM (etymologie) Sözcüklerin kökeninden başlayarak değişim sürecinde aldığı biçimleri, değişimin nedenlerini ve yasalarını inceleyen artsüremeli dilbilim yöntemi.

MANTIK-ÖNCESİ (prelogique) Mantıksal yargının yerleşmediği, çelişkilerin olağan ve geçerli sayıldığı ilkel toplumlara özgü.

ÖYKÜNCE (fable) Eğitmek ve ders vermek amacıyla genelde hayvanları ve nesnelere, kimileyin de belirgin insan tiplerini, insanlara Öykündürerek konuşturan, davrandıran anlatı türü (genelde şiir). Etkileme ilkesi, örnek aldırma (parabole).

ÖZGÜL (specifique) "birtürü aynı cinsin öteki türlerinden ayıran" (FA)... Ayrıca, "kendi kuralları içinde, kendine özgü niteliği olan; başka bir şeye bağlı ve bağımlı olmayan"

SAYIBİLİM(arithmologie) Sayı dizgelerini inceleme yöntemi, bilimleri sınıflandırırken sayılarla birlikte her türlü niceliklerin ölçüsünü inceleyen genel bir bilime arithmologie adı verilmiştir.

SİMGEBİLGİSİ (symbolique) Bir kurama, bir topluma, bir ekine, bir döneme, vb. özgü simgeler bütünü; simgeler bütünü kullanma ve değerlendirme yordamı. Söylenbilim açısından, çoktanrılı inanca dayalı söylenleri yorumlama dizgesi. Buna göre doğal ya da tarihsel olaylarla aktöre ilkeleri birer simge olarak kabul edilir.

SİMGEBİLİM (symbolique) Simgeleri, simgeler dizgesini inceleyen bilim ya da yöntem.

SÖYLEM (discours) Bir bildiri ileten anlatım bütünü. Saussure'ün dil karşıtı olarak tanımladığı söz'ün yerini bugün söylem almıştır. Dilbilim (doğal) dilin incelenmesine öncelik vermiş, sözü ikincil değerde görerek inceleme dışı tutmuştu. Çünkü söz hem dile bağımlılığı içinde düşünülmüş ve bireylere göre sonsuzcasına değişeceğine göre de dizgeli bir incelemeye yatkın görülmemiştir. Aynı anlayışı Chomsky de sürdürmüştür (edinç: dil/edim: söz). Çağdaş göstergebilim tersini yapmaktadır: Bu bilimin inceleme konusu söylemdir. Dil ile söylem şöyle ayrımlanıyor bugün: "Dil, herhangi bir konuşucunun doğru yapıda sözcükler üretmek amacıyla sürekli kullanma durumunda olduğu öğeler ve kurallar bütünüdür. Söylem, herhangi bir konuşucunun, somut ve belli bir durumda yerini bulacak özel bir bildiriye gerçekleştirmek amacıyla dilin birikimi içinde yaptığı seçimlerin sonucudur" Bir söylem, anlamlamanın oluşumuyla başlar, kendi içinde tutarlı bir anlamlama sürecinin bildiriye sona erdirdiği yerde biter. O nedenle en küçük bir sözcük de, birbirini izleyen cilt cilt kitabın içeriği, de bir söylem niteliğinde olabilir. Yeter ki temelinde tek bir yapılaşma sürecinin ürünü olsun.

SÖYLEN (myth) İnsan ya da doğa olaylarını açıklamak amacıyla doğaüstü varlıkların olağanüstü eylemlerini efsane biçiminde anlatan ve kuşaktan kuşağa geçen anlatı. Yunan söylencesinde sayısız söylenler vardır.

SÖYLENBİLGİSİ (mythologie) Bir toplumun, bir ekinin söylen üretme yordamı, söylenleri yorumlama anlayışı. Bkz. **SÖYLEN**, **SÖYLENBİLİM****SÖYLENBİLİM** (mythologie) Söylenlerin anlamını, yapılarını, vb. çözümlenmeye yönelik inceleme. Bkz. **SÖYLEN**, **SÖYLENBİLGİSİ**.

SÖYLENBİRİM (mytheme) Değişik söylen biçimlerinin oluşumuna giren, ama kendileri değişmeyen temel kurucu birim; en küçük söylen birimi. Bkz. **SÖYLEN**.

SÖYLENCE (mythologie) Bir topluma, bir ekine özgü söylenler bütünü.

SÖZBİLİM (rhetorique) "Söz sanatlarını, her şeyden önce de buluş, düzenleme, tümcedeki sözcüklerin seçimi ve sıralanması (deyiş) sorunlarını, anlatım yöntemlerini uygulamaya koyma etkinliklerini ele alan" inceleme (DD TS).

Günümüzde söylembilimin yerini bir bakıma göstergebilim almıştır. Çünkü bu bilim anlamsal oluşum temelinde söylem'i incelemektedir. Ancak söylemin güzelduyusal ya da etkileyici niteliğini, görünürdeki süsleyici (biçemsel ya da deyişsel) değişkenliklerinde değil, kendi içindeki yapılaşmasında arar. Bu açıdan R. Barthes'ın "yazının sıfır düzeyi" anlayışı geleneksel söylembilgisinin gözettiği kuralları gündem dışına itiyor ve ilgiyi söylemin içsel kurallarına çekiyordu... Kısacası **sözbilim**, artık bir söylembilimdir. Artık dış biçim ve biçemlerine bağlı yazın türleri (roman, öykü, şiir, vb.), hatta sınırları öteden beri nedensiz biçimde çizilen yazın diye birşey yok; söylem ve söylem türleri vardır.

TÜMDENGELİM(deduction) Tümden (evrensel olandan) tikele (belirli nesnelere olana) varmaya dayalı an-laksal İşlem. İşlem yerine yöntem denildiğinde, tanım man-tık-Ötesi, yani bilimsel bir anlam kazanmaktadır. Nitekim L. Hjelmlev'in dilbilim ve genel olarak kuramlar için tasarladığı bütüncüllük (exhaustivite) ilkesi böyle bir mantıksal işlemin yönetime dönüşmesidir ve bu da varsayımlı-tümdengelimli (hypothetico-de'ductif) dediği yöntem anlayışının kaynağıdır. Varsayımlı tümdengelim! yöntem de, bilinen ya da öyle varsayılan tümellerden sıkı bağıntılarla gidilerek özel nitelikleri ortaya çıkarmaya ve böylece geneli her seferinde tanıtlamaya dayanır.

YANANLAM (connotation) Bir nesnenin, bir iletişim biçiminin, "Bir düzgünün sürekli anlamsal öğelerine ya da düzanlamma kullanım sırasında katılan ve bildirisenlerin tümünce algılanmayan, ikincil kavramlara, imgelere, Öznel izlenimlere, vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlam, öznel çağrışımsal değer"

YORUMBİLGİSİ (hermeneutique) Dünyayı yorumlama yöntemi; bu yöntemi belirleyen bilgiler bütünü.

YORUMBİLİM (hermeneutique) Felsefe, din, vb. içerikli betikleri, simgeleri, her türlü kapalı dizgeleri yorumsal olarak açıklamaya dayalı inceleme.

5. KAYNAKLAR

- ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.
- BAHTİN, Mihail, **Bir Eylem Felsefesine Doğru**, Avesta Yayınları, 2001, İstanbul, Çev. Siyaveş AZERİ
- BARTHES Roland, **Camera Lucida**, 2000, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul (Çev. Reha AKÇAKAYA)
- BARTHES Roland, **Critical Essays**, US Northwestern Universty Pres, 1977,
- BARTHES Roland, **Çağdaş Söylenler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, Çev. Tahsin YÜCEL
- BARTHES Roland, “**Elements de semiologie**”, *Communications*, sayı 4,
- BARTHES Roland, **Göstergebilimsel Serüven**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005 Çev. Mehmet RİFAT, Sema RİFAT
- BARTHES Roland, **Image, Music and Text** NY Flamingo, 1977
- BARTHES Roland, **S/Z**, 2002, YKY Yayınları, İstanbul (Çev. Sündüz Öztürk KASAR)
- BARTHES Roland, **Yazının Sıfır Derecesi**, Metis Yayınları, İstanbul 2003, Çev. Tahsin YÜCEL
- BARTHES Roland, **Yazı ve Yorum**, Metis Yayınları, İkinci Baskı, 1999, İstanbul, Çev. Tahsin YÜCEL
- Barthes, Roland, (1996). **Göstergeler İmparatorluğu**. T. Yücel (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
- Barthes, Roland, (1998). **Roland Barthes**. Sema Rifat (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
- BAYDAR, Çiğdem, “**Yazılı Basında Haber Söyleminin Oluşturulması**” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- Charles Sanders PEIRCE, **Ecrits sur le signe**, 1978, s. 121. Çev. Paris, SEUIL COWARD, Rosalind, ELLIS, John, **Dil ve Maddecilik**, İletişim Yayınları, 1985 İstanbul, çev. Esen TARIM
- Culler, Jonathan, (1990). **Barthes**. London: Pontona Press.
- ÇOBAN, Barış, ÖZARSLAN, Zeynep, **Söylem ve İdeoloji**, Su Yayınları, 2003 İstanbul
- DURSUN Çiler, **TV Haberlerinde İdeoloji**, İmge Yayınları, 2001, Ankara
- DERMAN, İhsan, “**Fotoğraf ve Gerçeklik**” Ağaç Yayınevi, İstanbul, 1991.
- ELİADE Mircea, “**Mitlerin Özellikleri**”, Çev: RİFAT, Sema, Simavi Yayınları, 1993

FİSKE John, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Bilim ve Sanat, Ankara, 2003
çeviren Süleyman İrvan

GUIRAUD Pierre, **Göstergebilim**, İmge Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1994,
Çev. Mehmet YALÇIN

GÜNAY, Doğan, **Göstergebilim Yazıları**, Multilingual Yayınları, 2002,
İstanbul

HAMELİNK, Cees J., "Enformasyon Devriminden Sonra yaşam Sürecekmış", **Enformasyon Devrimi ve Efsanesi**, Der: ve Çev: Yusuf Kaplan, Rey Yay., İstanbul, 1991

İNAL, Ayşe, "**Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı**", İletişim Araştırmaları Dergisi, 2003,1-1Bahar

JAKOBSON R., HALLE M., **The Fundamentals Of Language**, The Hague Mouton, 1956,

KARAHAN, Songül, "**Hürriyet, Cumhuriyet Ve Zaman Gazeteleri Örneğinde, Türkiye'de Gündem Belirleme Gücüne Sahip Gazetelerin İdeolojik Konumlanışına Dair Bir Değerlendirme**" Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2002.

KÜÇÜK, Mehmet, "**Medya, İktidar, İdeoloji**" İstanbul: Ark Yayınevi, 1994.

LAKOFF G., JOHNSON M., **Metaphors We Live By**, Chicago: Universty of Chicago Press, 1980,

LEVI-STRAUSS Cladue., **The Raw and the Cooked**, Cape, London, 1969
MONAKO James, **How To Read a Film**, New York, Oxford Universty Pres, 1977

MUTLU, Erol, "**Televizyonu Anlamak**", Gündoğan, Ankara, 1991.

POYRAZ, Bedriye, **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik**, Ütopya Yayınları, 2002.

RİFAT Mehmet,(2005) **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Gostergebilim Kuramları 1**, YKY Yayınları, İstanbul

RİFAT Mehmet,(2005) **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Gostergebilim Kuramları 2**, YKY Yayınları, İstanbul

SAUSSURE, Ferdinand De , **Genel Dilbilim Dersleri**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998, s.33, Çev. Berke VARDAR

TUCHMAN, Gaye, "**Myth and Cousuuousncss Industry**", E. Katz ve T. Szeskö (Der), **Mass Media and Social Change**, London, 1981,

Notting Hill: Gerçekçi Düzdeğişmece⁸²

Bu yöne doğal hareket ederek göstergébîlmsel çözümlememizi genişletebiliriz. Bir haber fotoğrafı çözümlemeci için yeni bir dizi sorun ortaya koymaktadır. Haber fotoğrafı görüntü seldir, nedensiz bir gösterge değildir, bu yüzden burada içerilen paradigmlar sözsel dizimlerde olandan daha az düzeyde özgüllesin işlerdir. Egretilemeci biçimde değil düzdeğişmececi biçimde işler ve bu yüzden inşasında "yaratıcılığa" dikkat çekmez: daha "doğal" görünür. Resim-1, 1976 yılında, genç siyahlarla polis arasında bir çatışmaya dönüşen Londra'daki Notting Hill Karnavalı'nda çekilen bir fotoğraftır, Resim-2 Observer gazetesinin bu fotoğrafı nasıl kullandığını göstermektedir.

İlk-düzey dizim

Düzanlamsal düzeyde, anlamlandırmanın ilk düzeyinde, Resim-1 birkaç soruna neden olur. Bu birkaç görsel göstergeden oluşan bir dizimdir. Görüntüsel dizimleri çözümlemeye karşılaşılan ilk sorun, bir araya getirilen göstergelerin cümlelerdeki nedensiz dizimler gibi açıkça ayırt edilebilir ve farklı olmayışlarıdır. Barthes bu soruna gönderme yaparken fotoğrafı gerçekliğin "bir benzetimi" olarak niteler. Yine de, bu fotoğrafta iki ana, üç yardımcı gösterge olduğunu söyleyebilirim; böylece, benzeşik bir koddaki sayısal ayrımları görebilirim. Daha ileri bir çözümleme, tıpkı bir cümlenin dilbilgisel çözümlemesinin daha ayrıntılı çözümleme düzeylerine taşınabilmesi gibi bu göstergeleri oluşturucu öğelerine ayırabilir. Buradaki her gösterge bir cümledeki deyim gibidir

⁸² Ekli çalışma John Fiske'nin İletişim çalışmalarına Giriş adlı kitabının 139-149 numaralı sayfalarıdır.

Resim-1: Notting Hill

İki ana gösterge, siyah gençlerin oluşturduğu grup ile polislerin oluşturduğu gruptur. Üç yardımcı gösterge ise, olayı çevreleyen siyahların oluşturduğu kalabalık, olayın bir kentte geçmesi -bir otoban üstgeçidinin altında olması ve eski teraslı evler- ve ağaç. Dizim bu göstergeleri belirli bir ilişki içine sokar -kentte, siyahların oturduğu bir mekânda meydana gelen ve büyük olasılıkla nedensel (causal) bir çatışma. Bu kesinlikle çevresinden bağımsız bir çatışma değildir.

Sayfadaki gösterenler, okumaya başladığımızda, yani bunları gösterilenlerle ya da zihinsel kavramlarla çakıştırdığımızda gösterge haline gelirler. Bu fotoğrafı okurken, polisler, siyahlar, kent yaşamı ve ağaçlar hakkında elimizde var olan kavramlarımızı kullanırız. Bu gösterilenler bizim kültürel deneyimlerimizin sonuçlarıdır üniformalı kişilerin polis olduklarını, yoksullar için para toplayan Protestanlar olmadıklarını biliriz: siyahların ağırlıklı olarak beyazlardan oluşan toplum içine göç eden insanlar olduğunu, siyahlar hakkındaki bilgimiz ışığında biliriz.

Gösterilenler hakkında düşünmeye başladığımızda, ilk ve ikinci düzeyler arasındaki ayrımın ne kadar gerçek dışı olduğunu farkederiz: bu ayrım yalnızca

çözümlemede kolaylık sağlamak içindir. Çünkü gösterilenler ikinci düzey mitler içine fark edilemez biçimde girmektedir.

Fotoğraf, bizim polis hakkında sahip olduğumuz miti biçimlendiren var olan kavramlar zincirimizi kaçınılmaz biçimde harekete geçirmektedir. Bu fotoğraf başat mit çerçevesinde işlemektedir: polisler (ellerindeki coplara karşın) saldırgan degillerdir: bir polis kollarıyla kendisini savunup yüzünü korumaktadır; iki tanesi sırtlarını gençlere dönmüşlerdir; bir polis yere yıkılmış ve başlığını düşürmüştür. Siyah gençlerin gösterileni iki mit üzerinde inşa edilmektedir: siyahlar hakkındaki mit ve kızgın gençlik hakkındaki mit. Dolayısıyla çatışmanın hem ırkçı boyutu hem de kuşaklar arasındaki uçurum boyutu söz konusudur: kanun ve düzen savunucuları ya da toplum ya da biz; anarşistler, toplum huzurunu bozanlar ve onlara karşı karşıya getiriliriz. Fotoğraftaki çatışma, bu düzeyde, toplumumuzda geniş ölçüde var olan içsel gerginlik ve çatışmanın düzdeğişmecesine haline gelir. Burada, kentlerin yoksul mahalleleriyle ilgili mit de harekete geçmektedir. Otoban köprüsünün altı, büyük bir kentin merkezindeki harap, sorunlu bölgenin düzdeğişmecesidir. Arka planda görülen siyah kalabalık, buranın onların semti olduğunu göstermektedir. Ancak bu "okumalar" kentlerin beyaz liberal demokrasiye sahip olduğu ve tıpkı polis gücü gibi beyazlar tarafından yönetildiği konusundaki bilgiler bağlamında yapılabilirler.

Observer gazetesi bu fotoğrafı kesmiştir. Biçimini değiştirmiş, daha uzun ve daha dar hale getirmiştir ve bu yüzden fotoğrafa baktığımızda gözlerimiz soldan sağa doğru kaymaktadır. Bu, çatışmanın yananlamalarını pekiştirmektedir: okurun gözlerinin hareketi iki taraf arasındaki değişimlerin görüntüsel temsili haline gelmektedir. Ortamı yumuşatmak için etkili olabilecek tek görüntü olan ağaç yok edilmiştir. Ancak, otoban köprüsünün altı (fotoğraf, lider konumundaki siyahın başının hizasından kesilebilirdi) ve siyah kalabalık durmaktadır. Koyu siyah puntolarla yazılmış dört sözcük fotoğrafa eklenmiş ve çatışan iki tarafı ayırarak biçimde yerleştirilmiştir.

Resim-2 Observer Review

Sözcüklerin kendileri, yerleştirilme biçimleri ve yazı tipleri, çatışmanın yananlamalarının altını çizmektedirler.

Profesyonel görüşü

The Times gazetesinin o dönemdeki genel yayın yönetmeni olan Harold Evans (1978), bu fotoğrafın, "hem algısal fotoğraf kurgusunun hem de becerikli fotoğrafçılığın bir sonucu olduğu" yorumunu yapmıştır. Ona göre, "kesilmemiş fotoğraf, habere hiçbir şey katmayan ağaçlan, evleri ve arka planı da içeriyordu ve eğer basılan resimde olsalardı İlginin odaklandığı alanı gereksiz yere işgal edeceklerdi. Basılan fotoğrafta yeterli miktarda ayrıntıyla drama vardır ve fotoğraf okurları gözlerinden yakalamaktadır."

Profesyonelin İleri sürdüğü nedenleri göstergebilimsel bir okumayla karşılaştırmak İlginç olacaktır. Shannon ve Weaver'ın gürültü kavramı, Evans'ın fotoğrafı kesmede ileri sürdüğü nedenleri kısmen açıklamaktadır, ancak o, drama ile ayrıntının haber değeriyle ve baskı alanının teknik ve ekonomik sorunlarıyla da ilgilenmektedir. Okurun gözünden yakalamaktan söz ettiğinde göstergebilimcinin ilgi alanına yaklaşmaktadır. Ancak ikisi arasındaki fark, profesyonelin, okur üzerindeki etkiyi bütünüyle değilse bile önemli ölçüde fotoğrafın kendisinin

sağladığını varsaymasıdır: okur iletinin alıcısı olarak görülmektedir ve eğer iletişim süreci etkin bir biçimde sürdürülürse, okur üzerindeki etki büyük olacaktır. Harold Evans süreç okulunun temel modelini göz önüne almaktadır.

Göstergebilimci, okura daha önemli bir görev yükler. Anlamın üretiminde imge elbette önemli bir rol oynar, ancak okurun da önemli bir katkısı vardır. Etkileme ya da "gözlerinden yakalama", okurun olay hakkında hâlihazırda bir ilgi düzeyine sahip olmasından ve toplumsal tutumlarından kaynaklanmaktadır. Ya da olaydaki toplumsal ilişkilerin, okurun yaşamında bir düzdeğişmecesini söz konusudur. Etkilemenin olabilmesi için metnin yapısıyla okurun toplumsal tutumlarının etkileşmesi gerekmektedir, iki okul arasındaki farklılık uzlaşmaz alternatiflerden değil vurgu farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Mitolog'un görüşü

Editör, kasvetli bir kentsel çevreyi fotoğraftan keserek, bilinçsiz biçimde de olsa mitin tarihi doğallaştırma işlevini yerine getirmesine yardımcı olmaktadır. Fotoğraf, çatışmanın nedeninin toplumsal yoksunluktan kaynaklandığı biçimindeki olası anlamın çıkartılmasını engellemekte ve siyah gençlerin "doğal olarak" yıkıcı, saldırgan ve asosyal oldukları biçimindeki miti güçlendirmektedir. Siyahlara ilişkin bu tür bir beyaz miti, beyaz toplumların mahkemelerinde ve cezaevlerinde siyahların neden orantısız biçimde yer aldıkları gerçeğini açıklamak için kullanılmaktadır ve onların toplumsal koşullarından çok doğalarına atıf yapılmaktadır. Bu mit, hem siyahların İngiltere'deki varlığının hem de onların dezavantajlı toplumsal konumlarının temelinde yatan Karayip Adaları ve Afrika ülkelerindeki sömürgecilik ve köleliğin tarihini göz ardı etmektedir. Aynı zamanda, fotoğrafta da görüldüğü gibi, son zamanlarda siyah mahallelerinin duyarsız polislerle doldurulması gerçeğini de görmezlikten gelmektedir. GENÇ ÖFKELİ VE SİYAH sözcükleri, öfkenin siyah gençlerin doğasının bir parçası olduğunu önererek bu doğallaştırma sürecine katkıda bulunmaktadır ve beyaz toplumun bu gençlere karşı davranışlarına gönderme yapılmamaktadır.

Barthes, mitlerin normal işlevinin, egemen sınıfların çıkarlarına hizmet etmek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ırkçı mitler beyaz çıkarlarına

oldukça iyi hizmet etmektedirler, çünkü bu mitler sayesinde beyazlar fotoğraftaki olayda görülen öfkenin ve başkaldırının nedeninin, siyahların doğasından çok onların tarihi ve toplumsal konumları olduğu teşhisine yanaşmayacaklardır. Mitler sorunu ve çözümünü toplumun beyaz kesimi yerine siyah kesimine yerleştirmektedirler. Mitolojik bir çözümlemeyle bu mitlerin büyümesini bozmak toplumsal ve siyasal bir edimdir. Anlamlar asla yalnızca metinsel değildir; daima sosyo-politiktirler ve mitolog'un odaklandığı da bu boyuttur.

Paradigmalar

Sözel ya da nedensiz dillerde paradigmalar açıkça tanımlanmıştır ve gösteren paradigmaları yanında gösterilen paradigmaları da yer alır. Fotoğrafçılık gibi görüntüsel diller farklı biçimde işler: potansiyel olarak sayısız derecede polis fotoğrafı vardır. Ancak, Saussure'un bize anımsattığı gibi bir paradigmadaki herhangi bir birim diğerlerinden Önemli ölçüde farklı olmalıdır. Bu yüzden, çok sayıdaki polis fotoğrafı yalnızca ilk anlamlandırma düzeyi için bir sorun oluşturmaktadır. İkinci düzeyde, polisi farklı fotoğraflama yollarının sayısı giderek azalmaktadır. Bu düzeyde, yananlamı ön plana çıkabilecek daha az değer yargısı ile duygu söz konusudur ve polis gücü hakkında çok daha az mit vardır. Burada, mitler ve yana ulamlarla ilgili ikinci-düzyen paradigma geçerlidir. Buradaki paradigma nedensiz bir koddaki gibi açık olmayabilir, ancak yine de kültürümüz içindeki başat birimlerde açığa vurulmamış bir oydaşma söz konusudur.

Burada ortaya çıkan ilginç soru, toplumumuzdaki diğer kültürlerin ya da alt kültürlerin de polisi fotoğraflama da aynı paradigmaya sahip olup olmadıktandır. Eğer sahip değillerse, onların ortaya koydukları ikinci-düzyen anlamlar değişecektir. Bu fotoğraf bize polisin kendini tuttuğunu ve hoşgörülü davrandığını çağrıştırabilir; diğerlerine polisin zayıflığını ya da hatta korkusunu çağrıştırabilir daha başkalarına ise polisin müdahaleci ve zor kullanıcı olduğunu gösterebilir. Özellikle ikinci düzeydeki farklı okumalar sorununa bölümün sonlarında yeniden döneceğiz. Şimdilik paradigmasal çözümleme üzerinde duracağım ve kullanışlı bir yöntemi tanıtacağım. Bu yöntem değiştirme testi diye bilinir. Değiştirme testi

Değiştirme testi iki temel işleve sahiptir. Birincisi, bir paradigma ya da dizim içindeki önemli farklılıkları ya da ayırt edici özellikleri belirlemektir; ikincisi bu Önemli tanımlamamıza yardımcı olmaktır. Yöntem, sistemdeki bir birimi değiştirmeyi ve anlamda ortaya çıkan değişimi -eğer bir anlam değişimi varsa- belirlemeyi içerir. Değiştirme normalde hayali olarak yapılır ve değişen dizimin anlamı da benzer biçimde ortaya konur. Nitekim, fotoğrafın (dizimin) sağındaki minibüsün bir arabayla değiştiğini hayal edebiliriz. Bu değişikliğin, fotoğrafın anlamında bir kayma yaratmayacağını düşünüyorum. Ne de olsa minibüs bir anlamlandırma birimi değildir. Yine de fotoğraftaki arka planın oldukça zengin bir beyaz bölgesi olduğunu hayal edebiliriz. Bu, dizimin anlamını radikal biçimde değiştirecektir. Bu durumda, çatışmayı kentin iç bölgelerindeki bir çatışmadan çok, toplumu tümüyle tehdit eden, her tarafa yayılmış, hoş olmayan bir çatışma olarak görmeye başlarız. Veya fotoğraftaki herkesin beyaz olduğunu düşünün ya da siyahlardan oluşan grubun iyi giyinmiş orta yaş erkeklerle dönüştüğünü varsayın.

İtiraf etmek gerekirse, haberdeki fotoğrafta yapılacak bu seçimler varsayımsaldır. Kuşkusuz foto muhabiri beyaz erkeklerin yerine siyah gençlerden oluşan bu grubu seçmem iştir. Ancak bu fotoğrafı okurken gençlerin beyaz olmadıklarını, orta yaşlı olmadıklarını, orta sınıfları olmadıklarını görürüz. Değiştirme testi, bu grubun anlamını, özellikle ne olmadıklarını belirleyerek ortaya koymamıza yardımcı olmaktadır.

Elbette reklam fotoğraflarını çözümlediğimizde tercihlerin bilinçli olarak yapıldığını biliriz: Buradaki fotoğrafçı, haber fotoğrafçısının aksine ne çektiğinin farkında olacaktır. Bu, editörün GENÇ ÖFKELİ VE SİYAH sözcüklerini seçmesine daha çok benzemektedir. Sözcükleri normal baskı harflerine dönüştürünüz ve çerçevenin dışında bir yere, fotoğraf altı için uygun bir yere koyunuz ya da sözcükleri yeniden düzenleyerek SİYAH ÖFKELİ VE GENÇ haline getiriniz ya da KUŞATILMIŞ İNGİLİZ POLİSLERİ olarak beyaz puntolarla polislerin üzerine yazıldıklarını varsayınız. Tüm bu değiştirmeler Önemlidir ve anlamı tümüyle değiştirmektedirler.

Sözcükler ve imge

Bu bizi sözcüklerin ve fotoğrafların oynadıkları rolleri karşılaştırmaya götürür. Barthes (1964), fotoğraf altında kullanılan sözcüklerin işlevlerini betimlemek için demirleme (anchorage) terimini kullanır. O, görsel imgelerin çok-anlamlı olduklarını savunur: "bu imgeler gösterenlerinin altında yüzmekte olan bir gösterilenler zinciri olduğunu ima ederler, okur bunlardan bazılarını seçer bazılarını ise görmezden gelir." Sözcükler, "yüzen gösterilenler zincirinin, belirsiz göstergeler terörüne karşı koyacak biçimde sabitim-meşine" yardımcı olurlar. Biz altyazısız bir fotoğrafı nadiren görürüz Yalnızca, fotoğrafın düzanlamsal düzeyde nereyi ve neyi anlattığı açıksa fotoğraf altı yazıya gerek görülmeyebilir. Barthes (1961) başka bir yazısında fotoğraf altı yazısını "imgeyi çağrıştırmak, bir ya da daha fazla ikinci-düzye gösterilenlerle birlikte imgeyi canlandırmak amacıyla düzenlenen parazit İletiler" biçiminde tanımlamaktadır. O, yananlamların okurlara anlam üretmede düzanlamlardan daha geniş bir alan sağladığını kabul etmektedir. Sözcükler bu alanı daraltmak ya da kısmen kapatmak amacıyla kullanılabilir.

Barthes'a göre demirlemenin diğeri bir işlevi adlandırmadır (denomination). Adlandırma bize fotoğrafın ne olduğunu basitçe söyler ve böylece onu dünya ile ilgili deneyimlerimize içine doğru biçimde yerleştirmemize yardımcı olur. Fotoğrafın Notting Hill Karnavalı'ndan çekildiğini söyleyerek onu konumlandırmanıza ve dolayısıyla anlamlarını demirlemenize yardımcı olmaktadır. Bu fotoğrafın Smethwick'teki ırk ayrımcılığına karşı gösteriler olduğunu ya da Cardiff City futbol takımının taraftarlarının stadyumu terketmekte olduklarını veya Dixon of Dock Green dizisinin çekimlerinden birisi olduğunu söyleyebilirdim: bu adlandırmaların her biri belirli anlamları kapatacak ve sizi diğeriğine doğru yönlendirecektir.

Yeğlenen okumalar

Demek ki İkinci düzeyde, sözcükler okumamızı yönlendirirler. Bize, kimi zaman, fotoğrafın niçin çekildiğini söyler ve çoğu zaman da onu nasıl okumamız gerektiğini belirtirler. Bizi. Stuart Hall'un sözcükleriyle "yeğlenen okumaya" doğru yönlendirirler. Bu durumda yeğlenen okuma, fotoğrafın anlamını yasa ve düzenin geleneksel değerleri içinde okumaktır. Bu değerler acil bir sorunla yüz

yüze gelirler, ancak çözüm sorunun kendi içindedir. Diğer bir deyişle, yeğlenen anlam fotoğrafın olası devrimci anlamlarını önlemektedir. Bizi, toplumsal yapının yanlış, adaletsiz olduğunu ve yıkılması gerektiğini içeren bir düşünceyi müzakere etmeye doğru teşvik etmez. Elbette bu tür anlamlar mümkündür ve hatta kültürümüz içindeki bir azınlık grubu için kolayca öngörülebilir. Ancak bunlar yeğlenen anlamlar değildir: bunlar olsa olsa sapkın kod açımlarıdır. Yeğlenen anlam, "ırk sorunu"nu "gençlik sorunu"na ya da "kuşaklararası uçurum"a bağlamaktadır bu, gerilime yol açan ancak toplum için temel bir tehdit oluşturmayan biçimde bildik bir anlamlandırmadır. "ırk"ı "sınıfa bağlamak gibi olası daha tehlikeli bir bağlantı sözcüklerle engellenmiştir.

Yeğlenen okuma kavramı oldukça verimlidir, çünkü bizim bir iletideki müzakere edilen anlamları, içinde okur ve iletinin birlikte hareket ettiği toplumsal yapıya bağlamamıza yardımcı olan bir model sunmaktadır. Hall bu kavramı Parkin'den almış ve geliştirmiştir. Bireylerin toplumdaki kendi konumlarıyla ilgili algılamalarına yanıt vermede ya da bunları yorumlamada üç temel anlam sistemine sahip olduklarını savunur. Bu sistemler, egemen, ikincil ve radikal sistemlerdir. Stuart Hall bu sistemlerin medya iletilerini kod açmada kullanılanlara karşılık geldiğini belirtmektedir.

Egemen sistem ya da başat kod, toplumdaki yeğlenen okumaları, başat değerleri aktarırlar. Bu fotoğraftaki egemen tanımlama, polislerin bizim temsilcilerimiz olduğunu, özgür toplumumuzu koruduğunu ve bu role meydan okuyan genç siyahların da "sapkın" ya da suçlu olduklarını söylemektedir.

İkincil sistem (subordinate system), Stuart Hall'un müzakereli koduna (negotiated code) karşılık gelmektedir. Bu, egemen değerleri ve var olan yapıyı benimser, ancak bu yapı içindeki belli bir grubun iyileştirilmesi gerektiğini savunmaya hazırdır. Bu, üyelerine daha iyi ücret alabilmek için müzakere eden bir sendika olabilir ya da toplumdaki siyahlara daha iyi bir konum sağlamak için müzakere eden bir beyaz liberal olabilir. Bu fotoğrafın müzakereli kod açımında, polislerin işlevlerini genelde doğru ve etkili bir biçimde yerine getirdiği kabul edilirken, siyahlarla ilişkilerinde yanlışlık yapabilecekleri söylenir. Onların rolleri gereği, egemen çoğunluğun baskıcı faileri olduğunu ve toplumdaki sapkınları

denetim altında tuttıklarını söyleyebiliriz: yeraltındaki suçlularla başa çıkmada bu pek de kötü bir şey olmayabilir, ancak siyahlara da aynı biçimde davrandıklarında ahlaki bir yanlışlık yapmaktadırlar.

Hall'un muhalif kodu (oppositional code), Parkin'in radikal sistemine karşılık gelmektedir. Bu tür okuma, egemen versiyonu ve bu versiyonu üreten toplumsal değerleri reddeder. Muhalif kod açıcı yeğlenen okumanın farkındadır, ancak bunun yanlış olduğunu düşünür. İletiyi, egemen olana radikal biçimde karşıt olan bir anlam sistemi içine yerleştirir ve böylece metnin radikal biçimde muhalif bir okumasını gerçekleştirir. Bu fotoğrafın muhalif bir okuması şöyle olabilir: siyahlar, yönetici sınıfın failleri tarafından güç kullanılarak ellerinden alınan hak ve özgürlüklerini savunmak için doğal olarak eylem yapmaktadırlar. Bu, işbaşındaki adil olmayan toplumsal sistemin bir düzdeğişmesidir.

Fotoğrafın ikinci-düzey anlamlarıyla ilgili bu çözümler bizi ideoloji kavramına getirmektedir. Fotoğrafın yeğlenen anlamına yalnızca beyaz, liberal, demokratik ideoloji değerleri içinde ulaşılabilir. İdeoloji tanışmasını dokuzuncu bölümde yapacağız.

Anlamın toplumsal belirlenimi

Hall ve Parkin, okurların metinle müzakerelerinin toplumsal yapıdaki konumlan tarafından belirlendiğini göstermişlerdir; her ikisi de, okurların toplumsal konumlarını birincil düzeyde belirleyen şeyin toplumsal sınıf olduğuna inanırlar. Morley (1980) bu fikirlerden yola çıkarak görgül bir araştırma yapmış ve Nationwide isimli bir televizyon programının izleyiciler tarafından nasıl okunduğunu araştırmıştır. Bulguları genelde Hall ve Parkin'i desteklemektedir, ancak Hall ve Parkin'in varsaydığı gibi toplumsal sınıfın tek belirleyici olmadığı ortaya çıkmıştır. Çıraklar (işçi sınıfı) ve banka memurları (orta sınıf) egemen okuma yaparlarken, üniversite öğrencileri (otta sınıf) ve sendika yöneticileri (işçi sınıfı) -farklı- müzakereli okumalar yapmışlardır. Muhalif okumalar ise programı tümüyle işe yaramaz olarak niteleyen siyahlardan ve radikal bir biçimde karşı çıkan işçi temsilcilerinden gelmiştir.

Morley modelin gerçekten işe yaradığını göstermiştir, ancak bilmeliyiz ki okurun müzakere konumunu belirleyen şey sınıf değil toplumsal güçlerdir. Bu etmenler arasında eğitim, meslek, siyasal bağlılık, coğrafik bölge, din ya da aile yer alabilir. Bunlardan her biri dünyayı kavramsallaştırma da yardımcı olan bir söylem üretir. Dolayısıyla bir birey, üyesi olduğu değişik toplumsal gruplardan kaynaklanan çok sayıda söyleme sahiptir: okuma, okurun sahip olduğu sayısız söylemlerle metindeki söylem arasındaki bir müzakeredir.⁸³

⁸³ FİSKE John, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003 çev. Süleyman İRVAN s.139-149